

Ivana Škevin Rajko
Zadar

O NEKIM DALMATSKIM POSUĐENICAMA U GOVORU BETINE

UDK 811.163.42'282(497.581.2)

Rukopis primljen za tisak 16. 9. 2024.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Cilj je rada etimološka analiza i prikaz pojedinih posuđenica dalmatskog podrijetla u govoru Betine na otoku Murteru, koje su dio korpusa od 300 lema romanskog podrijetla od ukupno 560 lema. Predstavljeni je korpus prikupljen za vrijeme terenskih istraživanja u Betini 2008., 2009. i 2010. godine od starije generacije govornika nakon čega je uslijedila etimološko-leksikološka obradba posuđenica. Oblici su provjereni u relevantnim etimološkim rječnicima, a metodom eliminacije, odnosno nepotvrđivanjem oblika u izvorima mletačkih idioma ili talijanskog idioma te analizom na formalnoj i semantičkoj razini, pretpostavljali smo starije, odnosno predmletačko podrijetlo tuđica. Istraživanje je uputilo na manji udio dalmatskih elemenata u ukupnom korpusu jer Betina tradicionalno ne pripada dalmatskom jezičnom arealu s obzirom na to da se smatra kako je to područje bilo slavizirano mnogo prije jezične individualizacije dalmatskog. Analizirani nazivi dalmatskog podrijetla uglavnom pripadaju području pomorstva i ribarstva, a ponajviše se odnose na nazive za vrste mreža.

Ključne riječi: *Betina; čakavsko narječje; romanski utjecaji; dalmatski; mletački.*

1. UVOD

1.1. BETINA U KONTEKSTU JEZIČNE POVIJESTI DALMACIJE

Jezičnu povijest Dalmacije možemo promatrati tijekom triju faza romanizacije, dalmatske, mletačke i talijanske. U ovom smo radu usmjereni na prvu, dalmatsku

fazu jer je to vrijeme stvaranja obrađivanih oblika, koji su zatim prošli kroz venecijanski, mletački i hrvatski jezični filter da bi naposljetku imali oblik koji je danas u uporabi. Dolaskom Slavena u Dalmaciju od druge polovice 6. stoljeća započinje dugotrajno razdoblje jezičnih raslojavanja, kontinuiranih migracija i etničkih i jezičnih akulturacija koje je trajalo sve do poslije Drugog svjetskog rata (Metzeltin, 1992: 318). Slaveni u Dalmaciji zatječu romanizirano stanovništvo, a »supstrat koji su zatekli u novoj domovini bio je romanski, jezik iz kojega su preuzeli toponime i riječi bio je latinski ili bolje, također već romanski; jednom riječi, predlatinski su elementi prošli kroz romanski 'filter' i kao romanski elementi bili preuzeti u slavenški jezik« (Tekavčić, 1976: 35). Od 7. stoljeća započinje suživot Hrvata i Romana, a otok na kojem se tek osam stoljeća poslije razvilo naselje Betina nalazi se između u to doba izrazito slavenškog Šibenika i romanskog (od početka 13. stoljeća venecijanskog) Zadra. Betina geografski pripada području koje se ne smatra dijelom dalmatskog jezičnog areala (biogradsko-šibensko područje) jer je bilo slavizirano prije jezične individualizacije dalmatskog (Vuletić, 2007a: 192). Iz najranijeg perioda, od oko 7. do 9. stoljeća, potječu najstarije romanske posuđenice. Iako su kriteriji za njihovo razlikovanje u više navrata definirani (Tekavčić, 1976; Vuletić, 2007b; Ligorio, 2014), najstariji romanski i dalmatski jezični sloj nije moguće precizno kronološki odrediti. Vuletić (2007b: 346) smatra da »nema smisla inzistirati na oštroj distinkciji između najstarijeg romanskog sloja i dalmatskog« te da je ta najranija faza romanskog jezika u Dalmaciji »ono što bi se moglo nazvati protodalmatskim«, a koju u radu nazivamo ranoromanskom fazom. Iz vulgarnog latinskog naše obale, a posebno gradskih središta, razvijaju se dalmatski romanski jezici »čiji period kulminacije pada otprilike u doba hrvatskih narodnih vladara i nešto poslije toga«, točnije od oko 9. do 12./13. stoljeća (Tekavčić, 1976: 36–7). Pretpostavlja se da su se autohtoni dalmatsko-romanski jezici (usp. Muljačić, 1990 i 1997; Ligorio, 2014; Vuletić, 2015) na većini teritorija na kojima su se govorili očuvali najkasnije do 15. stoljeća. Mletački utjecaj počinje mnogo prije i jedan je od uzročnika izumiranja dalmatskih idioma. Unatoč mnogim sigurnim fonetskim pokazateljima koji olakšavaju razlikovanje dalmatskog i mletačkog sloja, jezična slika nije uvijek najjasnija, kao što će pokazati i analiza. Osim dalmatskoga, jezikoslovna stratifikacija dalmatskih romanskih idioma podrazumijeva i dalmatsko-mletački, koji prema Muljačiću (2000 i 2002) obuhvaća posuđenice koje nije moguće svrstati ni među dalmatske ni među čisto mletačke elemente jer one pripadaju razdoblju prijelaza od dalmatskoga na mletački, a prožete su i dalmatskim i hrvatskim elementima. Drugo razdoblje romanizacije započinje s venecijanskim jezičnim utjecajem na istočnoj jadranskoj obali koje većina lingvista smješta već u 9. i 10. stoljeće (Šimunković, 2009: 15; Zamboni, 2003: 693; Ursini, 1987: 38), a prvi je značajniji zamah venecijanskog jezičnog prestiža, barem na teritoriju njezina najvećeg ekonomskog interesa, za-

počeo u 14. stoljeću. Kulturna, trgovačka, a time i jezična prevlast Venecije u Dalmaciji konsolidirala se u 15. stoljeću i zadržala sve do kraja 18. stoljeća. Arhivska građa (Juran, 2004: 69; Juran, 2008: 53–54) pokazuje da je Betina najvjerojatnije nastala između 1452. i 1478. godine, kada se prvi put spominje kao naselje (usp. Stošić, 1941; Traljić, 1971), što koincidira s dvama važnim povijesnim događajima: učvršćenje venecijanske hegemonije u Dalmaciji i pad Bosne pod tursku vlast 1463. godine. Cijelo stoljeće nakon uspostave venecijanske vlasti Betini najbliži grad Šibenik ostaje slavenski, a rijetki govore *veneziano coloniale*, odnosno kolonijalni venecijanski (Ursini, 1987: 40), koji je kao *lingua franca* u ostatku Dalmacije očuvao svoju vitalnost tijekom punih četiriju stoljeća zahvaljujući prvenstveno ekspanziji i trgovini Serenissime, njezinoj ekonomskoj moći i kulturnom utjecaju te ugledu koji je uživala. Venecijanski i mletački (za više v. Muljačić, 1993, 2000 i 2002) naše obale nazivamo kolonijalnim zato što se ne radi o autohtonim govorima, već o govorima koji su naišli na druge jezične supstrate (hrvatski i dalmatske) koji su ih na našoj obali redefinirali i izmijenili (Bidwell, 1967; Folea, 1968–1970). Mletački je utjecaj bio najizraženiji u gradskim središtima. Međutim, kao što smatra Malinar (2002–2003: 294), a potvrđuju i naša istraživanja, i stanovništvo ruralnih izoliranih predjela, poljoprivrednici, pastiri i ribari, iako su govorili hrvatski, osjetili su utjecaj venecijanskog. Premda njihova jezična kompetencija nije bila produktivna, bila je nedvojbeno receptivna (Malinar, 2002–2003: 296). Razdoblje znatnijeg zamaha mletačkih utjecaja u 14. st. ujedno je početak dekadencije i izumiranja dalmatskih idioma. Nastanak Betine i razvoj ili nastanak drugih mjesta na otoku Murteru odvija se paralelno s razdobljem najjačeg zamaha venecijanske prevlasti. Kao i u drugim otočkim mjestima stanovnici Betine govorili su hrvatskim jezikom, ali su ga istodobno obogaćivali novim posuđenim nazivima za koje su postojale praznine, a koji su im bili potrebni u pomorstvu, ribolovu, trgovini, obradi zemlje i sl. Dakle, u njihovom kontaktu s Mlećima dolazi do razmjene ne samo predmeta materijalne kulture nego i do riječi koje imenuju te predmete. Pad Serenissime 1797. godine označava početak treće faze romanizacije, koju Zamboni naziva *fase involutiva*, odnosno razdobljem slabljenja (Zamboni, 2003: 693). U vrijeme francuske prevlasti od 1805. do 1813. jezična se situacija znatno mijenja jer se glavna uloga daje talijanskom jeziku¹ i jer prvi put možemo govoriti o jezičnoj politici čiji je cilj bila talijanizacija Dalmacije. Nova austrijska vlada od 1813. godine nastavlja politiku započetu u vrijeme Napoleona i tako potvrđuje nadmoć talijanskog jezika. U tom razdoblju

¹ Ovdje rabimo termin *talijanski* iako se u tom povijesnom razdoblju još uvijek ne može govoriti o jedinstvenom talijanskom jeziku. Naime, Italija je i nakon ujedinjenja 1861. još uvijek bila jezično razjedinjena, a tek nakon Prvog, a posebno Drugog svjetskog rata, kao posljedica unutarnjih i vanjskih migracija, razvoja školstva, uvođenja radija i televizije i dr. čimbenika, počinje i jezično ujedinjenje Italije.

nastavljaju se venecijanski jezični utjecaji, ali iz drugih točaka jezične iradijacije. Jedna je od njih Trst, koji nakon pada Serenissime preuzima ulogu komercijalnog i ekonomskog centra koji je do tada imala Venecija, a time postaje i nova točka jezične iradijacije mletačke varijante koja je potisnula stari tršćanski dijalekt *il tergestino*. Tu varijantu lingvisti nazivaju *triestino coloniale* (Bidwell, 1967; Zamboni, 1988; Malinar, 2002–2003: 292–293). Razdoblje od kraja 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata Malinar (2002–2003: 296–297) naziva *fase preterminale di vicinanza con l'italiano*, odnosno razdobljem slabljenja odnosa s talijanskim jezikom. Još smo jedan »val« posuđenica iz talijanskog jezika vjerojatno preuzeli između dvaju svjetskih ratova odnosno za vrijeme Drugog svjetskog rata.

2. ČAKAVICA U BETINI

Govor mjesta Betine pripada južnočakavskom ikavskom dijalektu, koji na kopnu zahvaća uzak obalni pojas od Novigrada do Cetine, a najviše je zastupljen na otocima od Pašmana do Korčule uključujući i zapadni Pelješac i jug otoka Paga (Lisac, 2009: 139). Vokal *i* kao refleks jata (Lisac, 2009: 140) jedna je od najvažnijih značajki južnočakavskog dijalekta (*mrīža*, *divōjka*, *kolīno*). Dugi se vokali u betinskom govoru, a osobito vokal *a*, zatvaraju (*glāva*, *likār*) (Juraga, 2010: 309), što se u korpusu ne bilježi. Kada je riječ o konsonantskom sustavu, kao jednu od njegovih najvažnijih karakteristika, potrebno je izdvojiti zamjenu glasa *f* romanske provenijencije glasom *h* (Moguš, 1977: 5; Lisac 2009: 145). U starijih romanizama i čakavizama česta je nestalnost uporabe i zamjene glasova *h* i *f*, kao u primjeru iz korpusa *kulaf* ili *kulah*. Glas se *h* ipak ustalio u nekim primjerima betinskog govora poput *hažol* 'grah' ili *humar* 'dimnjak'. Karakteristična je delateralizacija *lj* u *j* (*butīja* 'veća staklena boca' ili *jubav* 'ljubav') (Juraga, 2004: 255; Lisac, 2009: 146) i fakultativni gubitak dočelnog *-l* (*parangā(l)* 'alat za hvatanje riba') (Juraga, 2004: 255). Prilično je često ispadanje jednoga od dvaju suglasnika u suglasničkom nizu (*latērna* ili *lantērna*) (Lisac, 2009: 148), kao i pojednostavnjivanje suglasničkih skupina poput gubljenja zatvornosti *č* ispred zatvornih suglasnika: *maška* (Lisac, 2009: 147). Suglasnički niz *šč* (*ščap*, *guščerica*) (Juraga, 2004: 256) i skup *čr* (*črv*, *čriva*) karakteristični su za Betinu, kao i za većinu čakavaca ikavaca (Juraga, 2004: 256; Lisac, 2009: 143–144). Ostale tipične crte čakavskoga narječja koje se nalaze u Betini jesu: izgovor glasa *t* umjesto glasa *ć* (*treti*), ostvaraj praslavenskog **d'* kao *j* (*tuji*) (Lisac, 2009: 142) i, kao što se u nekim primjerima vidjelo, nerazlikovanje glasova *č* i *ć* uslijed čega se izgovara glas blizak glasu *č* koji se označava kao trorogo <č> (*poīč* 'lončić s ručicom') (Lisac, 1999: 108; Juraga, 2004: 255), što se u korpusu ne bilježi, već se upotrebljava znak <č>. U Betini je karakteristična upotreba protet-

skog *j* (Lisac, 2009: 147) (*opet* > *jopet*). Betinski naglasni sustav Juraga (2010: 312) opisuje kao četveronaglasni jer je uz klasični čakavski troakcenatski sustav (˘ ˘ ˘ ˘) prisutan i kanovački dugouzlazni akcent kao u realizaciji riječi *sélo* ili *kóza* (usp. Lisac, 1999: 107; Hraste, 1957). Građa je akcentuirana prema zvučnim zapisima prikupljenim od starije generacije govornika, a u dodiru sa srednjom i mlađom generacijom vidljivija je zbiljska akcenatska situacija, a ta je da su neki tipični primjeri akuta (*hūnda* 'konop koji drži *lantu* uz jarbol') danas zamijenjeni dugosilaznim akcentom (*hūnda*). Akut se ipak očuvao u znatnom broju primjera (*murtār* 'okrugli kamen u kojem se *orzalo* žito ili tukla *mrta*'). Također je dobro očuvano staro naglasno mjesto pa se kratkosilazni akcent javlja u središnjim slogovima (*Makīrina*), a u pojedinim slučajevima i u posljednjem zatvorenom slogu (*bekūč* 'dio *herala* koji gori', *bruškēt* 'ždrijež kojim se određuju raspored ribolova po poštama') (Lisac, 2009: 149). Na planu morfosintakse karakterističan je nulti morfem u genitivu množine imenica ženskog roda (*glāv*). Upitno-odnosna zamjenicu *ča* zamijenjena je zamjenicom *šta*, što nam govori da je betinski govor djelomično pod utjecajem štokavskog narječja, a djelomično u samostalnom razvoju slijedu izgubio mnoge čakavske osobine. Od ostalih zamjenica u uporabi su *ko* 'tko', a time i *niko* 'nitko', nerijetko je *ki* (*Ki je vo čovik?*). Pokazne zamjenice najčešće glase *vo* 'ovo', *vi* 'ovi', *no* 'ono' i *ni* 'oni' (Juraga, 2004: 261; Lisac, 2009: 151–152). Uporaba prijedloga *u* s genitivom imenica koje se odnose na što živo i određuju mjesto gdje se što nalazi: *Bija je u Mitričinih* (Lisac, 2009: 155) polako se gubi i biva zamijenjena standardnim oblikom *kod*. Pod mletačkim utjecajem javlja se oblik glagola *činiti* + infinitiv: *Ti si me činija piti*, kao i sintagme: *makina od polivanja*, *čep o šuvra* i složenice nastale po istom principu: *fildošpanja/hildošpanja* 'plastični dio udice'. Karakteristična je i uporaba prijedloga *ča* uz glagole kretanja: *iden ča* (Lisac, 2009: 156). Novija istraživanja govora Betine pokazala su znatne dijalektalne promjene u smislu smanjenja jezične varijabilnosti na leksičkoj razini, odnosno prestanka upotrebe specifičnih leksičkih varijantâ (npr. *dontrīna* 'vjeronauk' ili *ušūr* 'naknada u ulju za *trkulanje* maslina' (usp. Škevin, 2012, 2013, 2016a i 2016b; Škevin Rajko, 2021).

3. METODOLOGIJA RADA

Odabrane su posuđenice prikupljene i potvrđene za vrijeme terenskih istraživanja u Betini te čine manji dio građe od ukupno 560 lema, od kojih je 300 potvrđenih romanizama (Škevin, 2010). U ovome radu analizirat će se posuđenice dalmatskoga podrijetla iz korpusa potvrđenih romanizama, a koji pokriva semantička polja ribarstva, pomorstva, vinogradarstva i vinarstva, maslinarstva i uljarstva, bačvarsku terminologiju i terminologiju održavanja i obrade terena i alate. Kao što će anali-

za pokazati, najviše dalmatizama očekivano pripada području ribarstva (Škevin, 2010). Leme su unaprijed pripremljenim polustrukturiranim upitnicima prikupljene na terenu ispitivanjem pet ispitanika starije životne dobi, koji su u razdoblju istraživanja od 2008. do 2010. godine imali između 55 i 85 godina. Budući da se etimologija temelji na usporedbama, u fazi obrade korpusa oslanjalo se na publicirane potvrde sličnih oblika u čakavskim rječnicima za Dalmaciju (Tkon, Poveljana, Rivanj, Sali, Vrgada, Brusje, Selca, Korčula, Komiža, Rava, Sestrunj, Kukljica, Iž), za Crnu Goru (Boka) i za Istru (Vodice). Za Istru su se rabili lingvistički atlasi i etimološki rječnici (IrE III, LAPTIG i LAIČaG) u kojima autori uz istrorumunjske i istromletačke potvrde bilježe i one čakavske. Budući da je rad usmjeren na obradu određenih semantičkih domena, upotrijebljeni su i neki specijalizirani radovi i rječnici koji se bave ribarstvom (Jelić, 1985; Božanić, 1983; Skračić, 1997 i LOP), pomorstvom (Skračić, 2003), nazivima vjetrova (Skračić, 2003–2004) i brodogradnjom (BB). Sve su leme provjerene u etimološkim rječnicima, a metodom eliminacije, odnosno nepotvrđivanjem oblika u izvorima mletačkih ili talijanskog idioma te analizom na formalnoj i semantičkoj razini, pretpostavljali smo starije, odnosno predmletačko podrijetlo tudica. U tome su od nezamjenjive pomoći bile Vinjine *Jadranske etimologije* i Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Budući da je analiza pokazala da se za pojedine posuđenice ne može sa sigurnošću reći da su dalmatskoga podrijetla, analizirana je građa podijeljena na domaće tvorbe na dalmatskoj osnovi, posuđenice dalmatskog podrijetla i na posuđenice nesigurnog i nepotvrđenog, ali mogućeg dalmatskog podrijetla.

4. ANALIZA

4.1. DOMAĆE TVORBE NA DALMATSKIM OSNOVAMA

U ovome se dijelu obrađuju nazivi mreža izvedeni od odnosnih ihtionima sufiksom *-ara*, kao i drugi oblici tvoreni hrvatskim sufiksima poput *mastič*, *sipac*, *škrâpati*, *tangati*. *Brhunâra*, *bugvâra*, *ciplâra*, *gaunâra*, *škrâpati*, *tangati* i dr. Nisu posuđeni kao takvi iz dalmatskog, već su tvoreni u hrvatskome dijelu kronologije dodavanjem hrvatskih sufiksa ili sufiksa *-ara* (< lat. *-ARIA*) koji je izvorno romanski (Vuletić, 2007a: 126) i vrlo je produktivan u imenovanju ribarskih alata u čakavskim govorima te se nalazi u gotovo svim nazivima mreža u čijoj je osnovi naziv ribe dalmatskog podrijetla (Vuletić, 2007a: 126). Za taj sufiks Skok smatra da nije hrvatski jer »naš sufiks *-ara* ima značenje uvećanja i često se upotrebljava na srpskohrvatskom kopnu u primjerima kao što su *ljudeskara*, *muškara*, *ženskara* itd.« (SkokTerm 68). Nazivi su mreža nedvojbeno sastavljeni od morfema romanskog,

odnosno dalmatskog podrijetla. Međutim, budući da postoji dvojba je li u dalmatskom postojala npr. **bokaria* od koje je izravno potekla *bugvara* ili je pak *bugvara* nastala *in bocca slava* s raspoloživim jezičnim sredstvima, odlučeno je te nazive svrstati među domaću tvorbu na dalmatskim osnovama.

► *brhunâra* f ‘mreža za lov *brhuna*’

Vinja smatra da je uporaba naziva *brfûn* u značenju ‘gavun’ ograničena samo na šibensko područje od Murtera do Rogoznice: *brfûn* u Zablaću, Krapnju i Rogoznici, *barfûn* u Kapriju i u Žirju, *brâfun* u Zlarinu i u Šibeniku, *brefûn* u Vrgadi i na kraju *brhûn* u Murteru (JEtI I 69 i JaFa I 24.1.4.). Slično smatra Vuletić (2007a: 88), a od rječnika naših jadranskih govora jedino Jurišić potvrđuje oblike *brfûn* (RGV 29) i *berfûn* (RGV 23), ali ne i naziv za mrežu. Navedenim potvrđama dodaje objašnjenje: »Mi kažemo *gaûn* a u Murteru i u Filipjakovu zovû ih: *berfûnî*.« Naziv te ribe, koji stoji u osnovi naziva mreže, dalmatski je refleks grč. *βρέφος* ‘foetus’, ‘mlado’, ‘novorođenče’, ‘dojenče’, ‘dijete’, a formant *-un* uvodi taj ihtionim u sustav imena za tu i slične vrste: *gavun*, *inćun*, *sardun* (JaFa I 24.1.4. i Vuletić i Skračić, 2018: 44). Naziv je mreže nastao dodavanjem nastavka *-ara* na osnovu *brhun*.

► *bugvâra* f ‘jednostruka mreža stajačica za lov *bugava*, *ušata* i dr.’

Bugva i *bukva* jesu dvije inačice naziva iste ribe koje se nalaze u osnovi naziva za mrežu: *bukva* je u uporabi na čitavom obalnom potezu od Ilovika do Ulcinja, a *bugva* se pojavljuje unutar tog areala i to od Unija pa do selâ južno od Šibenika (JaFa I 25.1.2.). Deanović za Lopud potvrđuje var. *bûkva* ‘vrsta plave ribe’ (LOP 155), a isto nalazimo u Tkonu (MRTG 119). U Korčuli se ista riba zove *bûkva*, u Božavi *bûgva* (LOP 155), a u Rivnju *bûgva* (RRG 61). U skladu s time, u našim govorima izmjenjuju se dva naziva za mrežu: *bukvâra* (RGK 37), *bukvôra* (RBG 414) i *bugvâre* (RGS 45), *bugvâra* (RGP 54), *bugvâra* (RGV 31). U mletačkim govorima ta riba zove se *boba* (BOE 84), a taj je naziv preuzet i u neke naše govore (v. JaFa I 25.1.2.). Neki rječnici mletačkih govora potvrđuju našem nazivu bliski naziv za mrežu: *bûcvara* ‘rete speciale per le boghe’ (VMGD 34). U istoj natuknici upućuje i na imena *bogara* ‘rete appòfita per la pesca delle bobe o boghe’ i *bobera* (VMGD 26). Vinja sa sigurnošću tvrdi da su *bukva/bugva* stariji, iz dalmatskoga preuzeti nazivi koji nastavljaju lat. *BOCA* (< grč. *βῶτζ*) (JaFa I 25.1.2., Rocchi 1182 i Vuletić i Skračić, 2018: 44–45). Naziv mreže nastao je dodavanjem nastavka *-ara*, karakterističnog za nazive mreža.

► *ciplâra* f ‘mreža za lov *cipala*’

Skok za ovu vrstu mreže potvrđuje termin *cîplarica* (SKOK I 268), a ostale se potvrde tog naziva mreže nalaze u Boki: *cipôlâar* (RCG 48) i u Brusju: *ciplôra* (RBG 419). Potvrde tog, kako ga Vinja naziva »hiperonima za sve Mugilidae« (JEtI

I 100), postoje na najvećem dijelu Jadrana, a posebice u Boki: *cipôl* (RCG 48) i u Povljani i u Korčuli: *cîpal* (RGP 62; RGGK 44).² *Cipã* je dalmatoromanski ostatak od lat. CĒPHALUS (Vuletić, 2007a: 80–83, SKOK I 268, Vuletić i Skračić, 2018: 47–48 i ERHJ I), a naziv je za mrežu nastao dodavanjem dalmatskog dočетка -ara.

► *gaunâra f* ‘mreža za lov *gauna*’

Potvrde tog naziva za mrežu u našem značenju bilježi većina rječnika naših govora koji su nam na raspolaganju: *gaunâra* ‘mreža za hvatanje gavuna’ (RGS 93, RGP 112–113, RGOI 90 i RGOR 119), *gavunâra* (RSG 108 i RGGK 92), *gaun°âra* (RGV 58), *gaunâra* (RRG 98), *gavûnârã* (RCG 105), *gavunôra* (RBČG 247), *gavunôra* (LVJ 121), *gaunôra* (RBG 451) i *gavûnara* (LOP 158). Jelić zapisuje najpodrobniji opis i namjenu mreže *gaunare* (Jelić, 1985: 158–159). Rosamani za Mali Lošinj bilježi *gavonera* ‘rete per i latterini’ (VG 428 i VMGD 77), a za Cres *agonera* ‘isto’ (VG 9). Kao što tvrdi Vinja, odavno je prihvaćeno da je *gavun* dalmatska posuđenica: »augmentativna izvedenica lat. ACUS ‘igla’ pomoću sufiksa -one« (JaFa I 24.1.1., SKOK I 13, SkokTerm 38 i Vuletić, 2007a: 85). Naziv mreže nastao je, kao svi drugi nazivi mreže, dodavanjem nastavka -ara na osnovu *gavun*. Autori ERHJ-a ne slažu se s dalmatskim podrijetlom tvrdeći da se radi o posuđenici iz mletačkog: *agòn* (ERHJ I 262). Problematiku mletačkog postanja posebno argumentiraju Vuletić i Skračić (2018: 62–63).

► *mastâč m* ‘drvena posuda u koju se stavljalo grožđe, ima uši’

Opis referenta potvrđuje i opravdava formalne paralele s terminima *măst* i *masîiti* koji su ranoromanskog podrijetla. Termin je na hrvatskoj obali preuzet iz nekog već formiranog vlat. oblika kojem je osnova bilo latinsko MŬSTU(M) (DELIcd). Nastavak -ač jest hrvatski (usp. *naslonjač*, v. Babić, 2002: 71, 92 i 95). Termini *masîiti impf.* ‘gaziti grožđe (bosim nogama)’ i *măst m.* ‘zgnječeno grožđe, vinski mošt, ostatci grožđa’ u uporabi su na cijeloj obali uglavnom u istim naglasnim i formalnim varijantama i u istim ili sličnim značenjima: *măst* ‘vinski mošt, zgnječeno grožđe’ i *masîiti* ‘gnječiti grožđe’ (RGV 115, RGB 529, RRG 167, RSG 205, RGP 191, RGS 179 i RGOR 182). Od tih potvrda po naglasku odstupa komiško *măst* ‘vinski mošt’ (RKG 291), a po značenju korčulansko *măstit* ‘bojiti, farbati odjeću, mrežu, kosu’ (RGGK 191). Mletačke potvrde koje su također vrlo homogene u značenju i u formi, iznosimo radi usporedbe, a ne da bismo uputili na to podrijetlo leme: *mosto* i *mousto* (Rovinj) (GDDT 390), *mosto* (VG 654), *mousto* (VG 655), *mosto* ‘Mosto, Sugo delle uve pigiate onde fassi il vino (= sok iscijeđena grožđa)’ (BOE 429). Boerio toj potvrdi dodaje i gl. *mostàr* ‘Ammostare, pigiar l’uva per

² Više o rasprostranjenosti u JaFa I 15: 221–250 i Vuletić, 2007a: 80–82.

cavarne il mosto (= gnječiti grožđe kako bi se dobio mošt)' (BOE 429). Skok (II 383–384) tvrdi da je »*mast* posuđenica iz balkanskog latiniteta«, a Rocchi (5783) smatra da se radi o staroj posuđenici iz latinskog koju su »vjerojatno preuzeli Slave-ni kada su stigli na Balkan«. Etimon nalazimo u lat. MŪSTU(M) (DELIcd), a hrvatski razvoj vokala *ŭ* > *ɔ* > *a* (Tekavčić, 1976: 46 i 51) pokazuje da se ne radi o preuzimanju iz mletačkog *mosto* (BOE 429) jer bi u tom slučaju naša posuđenica imala oblik **most*, već o mnogo starijem posuđivanju. Latinski etimon MŪSTU(M) nepoznatog je podrijetla. U značenju 'novo, recentno' u početku je bio korišten samo u izrazima za opis mladog vina te se s vremenom osamostalio.

► *palandâra* *f* 'dio mreže *koče* od poteznog konopa do početka sake'

Svi konzultirani izvori istočnojadranskih govora oblik potvrđuju u značenju 'vrsta ribarske mreže', a potvrde se u značenju 'dio mreže' ne nalaze. Jelić za Iž bilježi iscrpan opis mreže u kojem, između ostalog, navodi da *palandara* služi za lov sve velike plave ribe (Jelić, 1985: 145–146). Dulčići za Brusje potvrđuju *palandôra* 'vrsta ribarske mreže' (RGB 538), Lipovac potvrđuje var. *palandâra* i *parandâra* 'vrsta velike ribarske mreže' (RCG 244), u Salima *palandâre* su 'polandare, mreža za lov *palamida*, *tuna* i *gofa*' (RGS 235), a varijanta *palandâra* nalazi se i u rječnicima otoka Rave i Sestrinja (RGOR 228 i RGOS 172). Filipi i Buršić Giudici za Istru potvrđuju *palandâra* i *palandâra* (LAPTIG 266). Uporabu tog ribarskog termina potvrđuju neki mletački izvori za govore Malog i Velog Lošinja i Zadra: *palandara* 'rete a maglie larghe che si tende per la pesca delle palamite' (VG 724 i VDVD 142), *palandara/palandera* 'palamitara (rete)' (VMGD 117). U osnovi naziva za mrežu nalazi se ime ribe *polanda* na istočnoj jadranskoj obali poznata i po imenu *palamida* (JaFa I 20.2.) i zato izvori ovu mrežu opisuju kao 'mrežu za lov *palamida*' (RGS 235, VG 724 i VDVD 142). Cijela je istočna jadranska obala podijeljena između dvaju naziva nejednake raširenosti: mlađeg venecijanizma *palamida* i dalmato-romanskog ostatka *polanda*. Leksičku distribuciju likova bilježi Vuletić koji između ostalog potvrđuje i uporabu imena mreže: *plandâra* (Krk), *palandara* (Malinska, Senj, Božava i Mali Iž) i *polandara* (Ston i Mljet) (Vuletić, 2007a: 125–126). Iako taj ribarski termin nema značenje kao iste formalne varijante potvrđene na drugim punktovima, i on čuva u sebi dalmatski refleks lat. PELAMYS, -IDIS (JaFa I 20.2.1.1. i Vuletić, 2007a: 125–126), na koji je dodan dalmatski dočetak *-ara*, nezaobilazan u nazivima mreža izvedenih iz imena riba.

► *sîpac* *m* 'drveni mamac u obliku sipe za lov sipa, kao mala barkica se potezao za brodom'

U osnovi je tog ribarskog termina naziv *sîpa*, koji je »najjednoobraznije ime za jednog morskog stanovnika: jedan jedini leksem bez varijanata i bez determinativa

prekriva sve ispitane točke (...)» (JEtI III 162). Potvrde naziva te ribarske naprave nalaze se jedino u Salima *sîpac* 'drvena naprava za hvatanje sipa' (RGS 322), a Vinja potvrđuje da taj termin samo u Privlaci označuje 'sipicu' te da se mnogo češće tako naziva 'drveni mamac u obliku sipe koji služi za lov sipa' (JEtI III 162). Filipi i Buršić Giudici za Funtanu u Istri potvrđuju *sîpac* 'spravica za lov na sipe u vrijeme parenja, drvena imitacija sipine ženke' (LAPTIG 252). Sve pokušaje nekih etimologa da *sîpu* učine posuđenicom iz ven. *sepa* 'seppia' (BOE 645) (za više v. JEtI III 162) uklonio je Skok ponudivši nepobitno obrazloženje njezina podrijetla: »samoglasnik *i* nastao je od lat. *ē* > *i*, spajanjem sa *pj* > *ip*« pa je *sîpa* nedvojbeni »dalmato-romanski i istroromanski leksički ostatak od lat. *SĒPIA*« (SKOK III 240, v. također ERHSJ II 339 i Vuletić i Skračić, 2018: 166). Ribarski termin *sîpac* izveden je dodavanjem domaćeg sufiksa *-ac* (JEtI III 162).

► **škrâpati** *imprf* 'očistiti zemlju lašuničem'

Vinja osnovu tog termina spominje jedino u natuknici *krâp* 'morska riba, konj' u kojoj potvrđuje paretimološku splitsku var. imena ribe *škrâpan*, nastala naslanjanjem na *škrapa* 'buca, incavatura ne'sassi (= rupa, udubina u kamenju)' jer ribari u pripadnika te porodice riba lako uočavaju karakteristično sklanjanje ribe po rupama. Za isti ihtionim navodi i nazive *škrap* i *skrap* (JEtI II 105–106), a tim i ostalim ihtionimima nastalim iz iste ili druge, a semantički bliske osnove, više se bavi u *Jadranskoj fauni* 13.3.2.3., 18.4.1.1. i 31.1.3. Na istom mjestu navodi da je *škrapa* vrlo rasprostranjen geografski termin (JaFa 31.1.3.). O rasprostranjenosti termina u različitim semantičkim varijantama govore konzultirani rječnici (RGMK 293, RGOS 257 i dr.). Vidović *škrape* opisuje kao »skup većih i manjih, širih i užih, dubljih i plićih, gušćih i rjeđih te nepravilno položenih škripova, između kojih se nalaze oštri i zaobljeni blokovi kamenja«, za Nin tvrdi sa se radi o rupi 'u kamenu ili u kamenju pri divljoj morskoj obali', a za Sutivan da su *škrape* 'uza more oli u brdo' (PR 434). Pridjev *škrapinav* odnosi se na 'teren, morsko dno, obala ili kopno koje je puno škrapa' (Sutivan, PR 434). Najzastupljenija naglasna var. je *škrâpa*, a u uporabi je u Vrgadi 'rupa u kamenu' i 'rupa' (RGV 208), u Selcu 'neravna morska obala, sika, krša, ponikva' i 'uski prostor među dvjema stijenama u polju' (RSG 352), u Poveljani 'mala usjeklina u oštrom kamenu' (RGP 358), i u Korčuli 'udubina u hridima, morskim stijenama' (RGGK 348). U Salima se upotrebljava oblik u mn. *škrâpe* 'malo zemlje između kamenja' i 'usjekline, hridnjaci uz more' (RGS 358), a u Rivnju var. *škrâpa* 'abrazijski oblici, usjekline ispunjene morem uz obalu' (RRG 293). Jedino semantičko podudaranje nalazi se s talijanskim/mletačkim oblikom *crèpa* 'Fessura che si produce nell'intonaco di un muro, in un terreno, in un pavimento e sim. (= pukotina, utor koji nastaje u zidu, terenu ili podu)' (VLI 588), *crepà* 'Crepato, Screpolato, Fesso, Scoppiato (= napuklo)' i *crepàr* 'Crepate, Spaccarsi, fendarsi *Scomenzàr a crepàr, Screpolare o Crepolare*

(= napuknuti, razbiti se) i *Crepàr* '(parlando di Muro), Far pelo, *Pelare*; *Screpolure*; *Fendersi*, Si dice delle piccole crepature delle mura (= odnosi se na male pukotine u zidu, a za zid se može reći da je napuknuo ili da se ogulio)' (BOE 207). Isto se nalazi i u drugim mletačkim izvorima *crepâ* i *crepar* 'spaccarsi, fendersi, scoppiare (= razbiti se, raspuknuti se)' (VG 264). Bartoli za veljotski potvrđuje varijantu *crepur* 'rompere (= razbiti)', *krepúa* 'crepa (= pukotina)', *krepút* 'crepato (= napuknut)' i *krepuata* 'rotto (= razbijen)' (BART II 193 ili 316). Nijedan od konzultiranih izvora koje imamo na raspolaganju ne potvrđuje betinsku izvedenicu i značenje u poljoprivrednoj terminologiji, pa se postavlja pitanje kako su navedene potvrde i varijante povezane s betinskim *škrâpati* 'očistiti zemlju *lašuničem*'. Vjerojatno je došlo do prijenosa slike sadržaja: *škrapa* 'pukotina (koja se stvara u kamenu, na zidu, među stijenama, na nekom terenu)' → 'oblici koji ostaju u zemlji nakon što obrađujemo/ čistimo zemlju lašuničem' → 'čistiti lašuničem' → *škrapati*. Skok potvrđuje da je *škrâpa* 'rupa u zemlji, u kamenu, u zidu' »dalmatoromanski leksički ostatak lat. CREPA, postverbal od CREPARE 'raspuknuti se'« (REW 2313, SKOK I 274, v. *Criapis*). Ostali izvori koji potvrđuju termin jesu: DELIcd i HEncR 1279.

► *štangàti (se) prf*, *štangívati (se) imprf* 'staložiti se (za vino i za ulje)'

Nijedan izvor ne potvrđuje oblike u tom značenju. U Boki nalazimo *stangavàt* 'gnječiti, pritiskati', *stangävänje* 'gnječenje grožđa' (RCG 314), ali ti su oblici drukčijeg podrijetla. Paralele se nalaze u mletačkim idiomima, ali one podrazumijevaju i neke fonetske promjene koje ne znamo objasniti. Glagol *stagnar* u mletačkim idiomima ima značenje 'učiniti vodonepropusnim (odnosno onemogućiti prolazak vode ili neke druge tekućine)' (GDDT 677) i preuzet je u bačvarsku *stanjāti* 'napuniti bačvu morem i tako je ostaviti više dana tako da nakon bubrenja drva postane vodonepropusna' i brodograditeljsku terminologiju *stanjāti* 'učiniti brod vodonepropusnim' (BB 225). Dok u Betini *stànj adj* i *stanjāti prf* imaju značenja 'vodonepropustan (nakon duljeg namakanja najčešće u moru)' i 'učiniti vodonepropusnim (nakon duljeg namakanja najčešće u moru)', mletačka *stagnar* i ostale varijante, uz navedeno 'učiniti nepropusnim', imaju i značenja: 'zalemiti, zavariti' (GDDT 677), *stagnàr una bote o un mastelo* '*Saldare* (= zavariti)' (BOE 699), *stagnò* 'kositar' (BOE 699) i *stagnò* 'vodonepropustan' (VG 1086–1087 i BOE 699). Uz sva navedena Doria navodi i značenje 'sistemare uno, zittire (= urediti, smjestiti, ušutkati koga)' (GDDT 677), a tal. *stagnare* između ostalog znači i 'fermarsì, formando uno stagno, detto di acqua (= zadržavanje vode na jednom mjestu)' (VLI 2227). Iako su tršćanski *stagnar* (GDDT 677) i talijanski *stagnare* (VLI 2227) semantički bliski glagolima *štangàti (se)*, *štangívati (se)* 'staložiti se (za vino i za ulje)', možda je ipak prikladnije pomišljati na dalmatizam iz latinskog STAGNĀRE 'star fermo dell'acqua', 'far rimaner fermo, stagnante' (DELIcd i GDDT 677).

► *tangàti imprf, otangàti prf* ‘bojiti mrežu namakanjem u otopini istučene mrte³’

Lema je u uporabi najčešće u ribarskoj terminologiji hrvatskih jadranskih govora: u Povoljani i u Vrgadi nalazimo varijantu *tangàti* u značenju ‘obojiti mreže’ (RGP 372 i RGV 213) i ‘obojiti platno, pređu’ (RGOS 268), u Korčuli *tàngat* i *tàngavat* ‘obojiti (tekstil ili mreže)’ (RGGK 363), u Komiži *tangàt mriže* ‘bojiti i dezinficirati mreže’ (RKG 304 i 311), u Kukljici *tangàti* (RGMK 307). U upotrebi su i oblici općeg značenja: *tànga* ‘boja za tkaninu, tinta’ (RSG 367), ‘mast za bojenje tekstila, mreža i sl.’ (RGGK 363), *tóngà* ‘boja’ (RKG 304) i *tànga* ‘boja, prašina za maštenje’ i ‘vrsta, soj’ (za Poljica, JEtI III 253), *tangâr* je ‘bojadiser platna’ (RRG 306), a u Rivnju, Salima i u Brusju *tangarija* je ‘(kemijska) bojadisarnica robe i pređe’ (RRG 306, RGS 376 i RGB 689). Vinja potvrđuje *tàng* ‘ekstrakt mrte koji se dobiva tučenjem’ za Murter i bilježi primjer: *Za črvit oliti tangàti mriže može biti i umitni tàng* (JEtI III 253), a sami smo saznali da Murterini u kontekstu bojenja mreža češće rabe termin *črviti* nego *tangati*. Mletački repertoari potvrdu bilježe jedino za Cres, *tangar*, *-aro* i to za 15. stoljeće u značenju ‘ličilac’ (VG 1136), a to je isto što i *tentor* (VG 1147). Talijanski ekvivalent našeg termina jest *tingere* ‘far diventare qlco. di colore diverso dall’originario’ (VLI 2357). Naš ribarski termin *tangàti* dalmatski je ostatak u kojem je očuvan lat. glagol *TINGERE* ‘immergere in un liquido’ (SKOK III 471 i DELId). Sa Skokovim se mišljenjem slaže i Vinja (JEtI III 253).

► *tunjâra f* ‘mreža za lov tuna’

Vinja bilježi tri oblika *tûnj*, *tûn* i *tûna* za ribu ‘tun’, koja se lovi tom mrežom. Uzimajući u obzir areale, njihovu isprepletenost i rasprostranjenost varijantâ, službenim terminom smatra varijantu *tûnj* (JEtI III 286), a upravo iz te varijante izveden je naziv za mrežu. Potvrde istog daje Jurišić za Vrgadu: *tuñoâra* ‘mreža za lov tunja’ i za Cres *tuñera* ‘vrsta mreže’ (RGV 221), a Dulčići za Brusje bilježe *tunjôra* ‘mreža za lovljenje tune’ (RGB 701). Filipi i Buršić Giudici za Ičići i Vškoviće potvrđuju *tonâra*, a za Mošćenicu i Rabac *tûnara* (LAPTIG 267). U mletačkim govorima u uporabi su varijante *tonara* i *tonèra* (VMGD 179), *tonèra* ‘Tonnara, Luogo dove stanno e si conservano i tonni; Ed anche Seno di mare dove si pescano; E la Rete medesima che serve a tal pesca (= mjesto gdje se čuvaju tune; također zaljev gdje se love; i ime mreže koja služi za lov tuna)’, što također objašnjava da je *Tonnara da posta* ‘Quella nella quale si prendono i tonni nel tempo del passo, cioè

³ U Betini i Murteru naziv *mrta* odnosi se na biljku poznatu i po nazivima *smrda*, *smrdej*, *smrdel*, *smrdelj*, *smrdeljika*, *smrdljika*, *šmrljika* i *trišlja*. Njihovo zajedničko latinsko ime jest *Pistacia lentiscus* (Vajs, 2003: 116, također v. *žukâ mřta* u Juraga i Pandža, 1998: 61).

ne' mesi di Giugno e di Luglio (= pošta u kojoj se love tune u vrijeme tunolova, odnosno u lipnju i srpnju)' (BOE 756). Lema je u uporabi i u talijanskom *tonnara* u istom značenju (VLI 2369). Dalmatoromanski ostatak od lat. THUNNUS < grč. θύννος (ERHSJ III 492). Taj je naziv za mrežu dalmatskog podrijetla jer u osnovi je *tunj* te u njezinim varijantama svi etimolozi jednoglasno vide grčki lik *thýnnos*/θύννος, koji je u klasičnom latinskom postao THÝNNU(M), a u kasnom latinskom TŪNNU(M) (JEtI III 286, JaFa 20.1.2. i DELI cd). Pitanje koje su postavljali mnogi etimolozi jest kako su oblici *tunj* i *tun* ušli u hrvatski jezik. Današnje, više puta preispitano stajalište jest to da na našoj obali nije došlo do izravnog preuzimanja iz grčkog, već da se radi o preuzimanju iz dalmatskog. S Muljačićevim zaključkom o različitom razvoju geminate *-nn-* u dalmatskom kao 1) *-nn* > *-n-* (varijanta *tun* i slične) i 2) *-nn-* > *-ń-* (varijanta *tunj* i slične) slažu se Vinja (JEtI III 286) te Vuletić i Skračić (2018: 198–199). Naziv mreže nastao je dodavanjem također dalmatskog dočetka *-ara*, nezaobilaznog u nazivima mreža izvedenih iz imena riba (SkokTerm 68 i Vuletić, 2007a: 126).

4.2. POSUĐENICE POTVRĐENOG DALMATSKOG PODRIJETLA

U ovom će se dijelu rada govoriti o posuđenicama koje su se zadržale u govoru Betine i u nekim drugim čakavskim govorima u obliku u kojemu su preuzete iz dalmatskog. Radi se o posuđenicama potvrđenog dalmatskog podrijetla.

► *brânče* fpl 'škrge u ribe'

Za isto značenje nalazi se u Vrgadi *br'ânče* (RGV 28), u Rivnju, Kukljici, na Ravi i Sestrinju *brâñče* (RRG 57, RGMK 27, RGOR 77 i RGOS 24), u Korčuli *brânče* (RGGK 33) kao i na drugim dijelovima hrvatske obale (RGP 46, RGS 42, RSG 47 i RGOS 24). Vinja za Korčulu bilježi *brênke*, *brënaka* (JEtI I 68). Filipi i Buršić Giudici za dijelove Istre potvrđuju likove *branke* (Pula i Mali Lošinj), *brankje* (Funtana) i *brânče* (Ližnjan i Medulin (LAPTIG 287). U talijanskom, u istom značenju, nalazi se *branchia* (VLI 314 i DELIcd). Riječ je o starijoj posuđenici iz grč. *bránchia* (SKOK I 198, JEtI I 66, v. *brânčina*). Vinja dodaje da se radi o posuđenici koja je imala dva razvojna puta. U južnom dijelu Dalmacije sačuvan je izgovor *-k-* kao u starijem obliku *bránchia* (npr. u Korčuli *brênke*), a sjeverna Dalmacija nastavlja razvojni put mlađeg kasnog latinskog BRANCIA (JEtI I 68, v. *brênke*, *brënaka*).

► *fružâta* f 'mreža za lov bijele ribe'

Opise potvrđuju Vinja, *fružâta* 'lov ribe plašenjem' i *fružatâti*, *fružatânje* (Privić-Šepurina, Kućište), *fržâta* (Premuda), *frizôta* (Vis) (JEtI I 157), kao i izvedenice

fručâna (Sali) i *fržâna* (Iž) (JEtI 157–158), i Skok, *fručâta* ‘ribanje sa strašilom (grančicama), specie di pesca con rete fornita di spauracchi alle due estremità’, *fručôta*, *fronžata* (Šipan, Zore), *fručâda* (Rijeka), *frončâda* (Prčanj) (SKOK I 534) i *fròndžâta* (Gornje Primorje, Dubrovnik) (SKOK I 534) i (Lopud, LOP 157). Od rječnika jadranskih idioma potvrde nalazimo za Ravu *fržqta* ‘vrsta priobalnog ribolova plašenjem’ (RGOR 116) i za Vrgadu *fručoâta* »način ribolova: kod ribanja ludrom za mreže se pričvrsti granje od grmlja, da plaši ribu: *pōjti ćemo na fručoâtu*« (RGV 57). Dulčići bilježe *fručôda* i upućuju na lemu *frukôda*, koja ima sasvim drugo značenje ‘štap s dva roga za prostiranje mreža’ (RBG 447). Od talijanskih dijalektalnih potvrda nalazi se jedino *frișâda* ‘pesca a spavento, fatta sopra pali di legno’ (VDVD 85). Miotto smatra da je lema potekla iz ven. *frisada* (VDVD 85), a Jurišić da se radi o podrijetlu iz tal. *frascata* i ven. *frusata* (RGV 57). Vinja se ne slaže s Jurišićem o venecijanskom, već sa Skokom o dalmatskom podrijetlu: »dalmatoromanski leksički ostatak kao ribarski termin od izvedenice na lat. sufiks -ATA od FRONS, gen. FRONDIS ‘list’, pl. FRONDIA ‘lišće’« REW 3530 > *FRONDIATA (SKOK I 534).

► *gûrla* f ‘komad željeza koji drži jarbol za provu, iz njega vire dva metalna klina’, ‘limena cijev kroz koju su se s gornjeg kata uljare gurale masline do mlina u prizemlju’

Skračić (2003: 44) za Murter potvrđuje *gûrla* u pomorskom značenju: ‘zaobljeni komad željeza koji se učvršćuje s pomoću čavala i tako drži jarbol na *kušinu*’. Oblik potvrđuju svi konzultirani rječnici mletačkih i hrvatskih jadranskih idioma: u Salima *gûrla* ‘žljeb, oluk’ (RGS 103), u Selcu *gûrla* ‘cijev koja iz kamenog ili limenog *konālā* postavljenog ukolo kuće a ispod krova, kišnicu odvodi u bunar’ (RSG 118) i na ostalim punktovima *gûrla* ‘krovni žlijeb’ (RCG 114, RGGK 101, RGP 122, RRG 106, RGV 66, RGOS 69, RGOR 126 i RGMK 83). Vinja, osim u ostalim rječnicima već potvrđenog značenja *gurnal* ‘kanal za dovod vode’ za Trogir, potvrđuje i varijante *grondāl*, *gronāl* ‘vijenac krova koji se nekada gradio od poslaganih kamenih ploča’, a za Vrisnik na Hvaru *grundāl* i za Boškariju u Istri *grandôlj*, oba u značenju ‘streha’ (JEtI I 195–196). Miotto i Rosamani potvrđuju *gôrla* i *gôrna*, oba lika u značenju ‘grondaia (= žlijeb)’ (VDVD 91 i VG 446). Boerio za termin *gorna* potvrđuje značenje ‘kanal kojim voda istječe s krova’ koje, kao i ona potvrđena u hrvatskim dijalektološkim rječnicima, pripada općem, ali potvrđuje i značenje za pomorsku terminologiju: ‘drveni kanal kojim istječe voda preko ruba broda’ (BOE 312). Zbog semantičke i leksičke bliskosti oblika *gurla*, *gurna*, *grunda*, *grundal* skloni smo smatrati da svi navedeni likovi potječu iz istog etimona. Vinja, međutim, strogo odvaja likove s -nd- za koje je očito da potječu iz kasnog latinskog GRUNDA (JEtI I 195 i DELIcd). Kada je riječ o obliku *gurla*, uvjeren je da se »gurla mora

dijeliti od *grunda* i *gurna* i da svaki od ta tri dobro potvrđena lika potječe iz drugog izvora«. »*Gùrla* je najvjerojatnije nastala iz umanjenice od tal. *gora* 'jarak, kanal, bazen', a taj je deminutivni lik samo dalmatski jer u talijanskom deminutiv *gorla* nije zabilježen, a tršč. *gurla* 'resica, uvula', o kojoj govori M. Doria tumačeći je (kao 'ladinizam') od *ugula* > *uhula* > *urula* > i *gola* > *gurla*, očigledno je, kao što je pokazao Vittore Pisani, preuzeto iz slovenskog ili hrvatskog *grlo*. Talijansko je *gora* nerazjašnjene etimologije i najčešće se izvodi iz jednog predrom. **gaura* 'kanal'« (JEtI I 195–196 i DELIcd). Ostali su izvori: NDVItE 114, SKOK I 635 i VEweb.

► ***kartī, karfilac*** *m* 'ovalna košara ravna dna pletena od pruća s ručicom'

Potvrde leme nisu česte u jadranskim čakavskim govorima, a većinu ih je zapisao Skok (II 54): *kàrtol* i *krtôl* za Hvar, *krtôl* za Kućište na Pelješcu i za Brač, *krtol* i *krtôlić* za Korčulu, *krtol*, *krtô*, *krtôlić* za Potomje na Pelješcu, *krtolac* i *krtôlar* 'čovjek što plete *krtole*' za Šoltu. Rocchi (116) također potvrđuje *krtôl* za Hvar i Brač, a njegove i Skokove potvrde prelaze granice jadranskih idioma, tako da za Užice u Srbiji bilježe *krtôlj* 'kotarica, rogožar, kofica, sepet, korpa, krošnja, u kojoj se drže žlice ili viljuške, naprava od drveta za kuhinjsko suđe (visi o klinu)' (SKOK II 54 i Rocchi 116), a naši ispitanici potvrdili su upotrebu leme *krtol* 'pletana košara koja visi na zidu u kojoj se drži manje posuđe' i u Kreševu u Srednjoj Bosni. Dulčići za Brusje potvrđuju *kartôl*, *-tolä*, 'pletana košara ravna dna, u vrhu šira nego u dnu, a ima jaku ručicu poprijeko' i dem. *kartolčić* (RBG 498). U Selcu *krtôl* je 'pletana (od šiblja ili vrbe) posuda pravokutnog oblika, a služi za prenošenje voća pri berbi' (RSG 181), u Korčuli *krtol* je 'mala košara', *krtôlić* 'košarica duguljastog oblika s ručkom' (RGGK 166). Teško je odrediti odakle smo preuzeli oblik, posebno zato što potvrde nalazimo i izvan granica jadranskih idioma. Prema Skokovim (II 54) etimološkim zaključcima, krajnji je etimon grč. *χάρταλλος* > lat. *CARTALLUS* 'košara', mediteranskog podrijetla. »Dočetak *-allus* bio je latiniziran deminutivnim sufixom *-ellus*: tal. *cartella*, *-o* < kslat. *cartellus* (u glosama)«, ali nije do kraja jasno koji je bio bliži posrednik iz kojeg su govornici jadranskih (a i daljih) idioma preuzeli oblik. Prema Skokovu navođenju to bi mogao biti katalonski u kojem postoji oblik *cartre* 'kotarica od vrbovih šibljika' jer Skok smatra da se »i ta varijanta nalazi u čakavskom *krtil*«. Također za arbanaški potvrđuje *kartelë* 'ručna košara' i tvrdi da je talijanizam. Mletački idiomi ne poznaju lemu ni približno u našem značenju. Najbliže našem *kartil*, *kartilac*, *kartol*, *krtol* jest talijanski *cartella* 'custodia di vario materiale per fogli, libri, fascicoli ecc (= spremnik od različitog materijala za papire, knjige, svežnjeve)' (VLI 392), ali je malo vjerojatno da se radi o novijoj posuđenici iz talijanskog. Možda se radi o posuđenici iz nekog južnijeg talijanskog dijalekta, a najvjerojatnije je dalmatizam: tal. *cartella* < *carta* je lat. *CHĀRTA*(M), iz gr. *chártēs* (nesigurne etimologije). U

prilog tom gledanju govori geografska distribucija jer lika *kartīl*, *kartōl* nema na sjevernome Jadranu ni u mletačkim idiomima.

► *kōslata* *f* 'bačva u kojoj se prevozi grožđe iz vinograda; *koslata* se postavi vodoravno u *kar*'

Distribucija tog najvjerojatnijeg dalmatizma koji se uvijek nalazi u istoj naglasnoj varijanti *kōslata*, ograničena uglavnom na područje sjeverne Dalmacije: na Sestrunju 'velika bačva s poklopcem' (RGOS 104), u Rivnju 'velika bačva koja stoji u vodoravnom položaju i ima veći bočni otvor s poklopcem' (RRG 139), u Salima 'velika bačva odozgo otvorena' (RGS 144), na Ižu i u Kukljici *kōslata* 'velika bačva četvrtastog otvora za prijevoz mošta' (RGOI 149 i RGMK 125) i u Vrgadi i u Pakoštanima 'bačva (velika) s otvorom na sredini boka (ne na dnu)'. Jurišić također potvrđuje da *kōslata* može značiti 'rupa na gornjem dijelu bačve' (RGV 95). Izuzetak je Skokova potvrda za Split *koslāta* 'visoka bačva s ovelikim otvorom u obliku četverokuta, na gornjem dnu (u nju se stavlja mošt u vinogradu i karom vozi doma)' (SKOK II 163). Rocchi (118) za Dalmaciju prenosi Parčičevu potvrdu oblika *kōslata* i *koslāta*. Filipi za Istru potvrđuje oblik *kastelāna* 'velika, najveća bačva za vino' (IrE III 55.2.). Također potvrđuje *kaštelāda* za Čabruniće i Svetvinčenat i *kastelōda* za Labin u značenju 'drvena posuda za vodu', *kašte 'lada* za Pulu, *kasta 'lada* za Rovinj, *kašte 'lada* za Bale, Vodnjan i Galižanu i *kašte 'lana* za Fažanu (IrE III 55.2.). Od rječnika mletačkih idioma potvrda se nalazi jedino kod Rosamani koji za Piran, Koper, Poreč i Labin potvrđuje lemu *castelana* u značenju 'visoka posuda, bačva četvrtastog otvora za prijevoz vode ili grožđa iz polja' (VG 188). U istoj natuknici Rosamani upućuje i na varijante *castelada* (u Kanfanaru) i *castalada* (u Rovinju) (VG 188) i našoj *kōslati* vrlo blizak oblik *cosclade fpl* koji se upotrebljavao u tergestinskom u istom značenju 'bačva koja je služila za transport grožđa' (VG 256). Unatoč odstupanju na formalnoj razini, semantička komponenta likova koje Filipi i Rosamani potvrđuju za sjeverni Jadran upućuje na vezu između dviju tuđica koje su se u različitim oblicima i u različito vrijeme razvile iz istog etimona. Poveznica se vidi i u tergestinskom *cosclade fpl* (VG 256). Mletacizmi potvrđeni u Istri metaforične su izvedenice od latinskog CASTĒLLUM 'dvorac' (REW 1745 i IrE III 55.2.). *Kōslata* je također metaforična izvedenica od latinskog CASTĒLLUM 'dvorac', koja je imala različit razvojni put. Na to pokazuje prelazak protoničkog *a > o* i nastavak *-ata*, pa Skok s pravom naš dalmatinski oblik smatra 'leksičkim reliktom iz dalmato-romanskoga' i uz to dodaje da je »vjerojatno izvedenica od CASTĒLLUM, u koju se umiješalo i *castula* < *scatula*« (SKOK II 163). Može biti da se u postanak tog oblika nije umiješalo *castula* < *scatula*, već da je samo po tom principu, dakle uslijed metateze nastala *kōslata* < **coslata* < **cas-lēt-um* < lat. CASTĒLLUM.

► *kočūn m* 'kuka za privez konopa koji drži *lantu* s jedrom priljubljenu uz jarbol'

Vidović potvrđuje *kočula* 'gvozdена kljuka na konopih što drži stabar od broda' (PR 216) dok Skok potvrđuje da je *kòčul* 'karika od komoštarā' (SKOK II 118–119). U Vrgadi *kòčūn* je 'željezna šipka s kvakom na krajevima (jednom se objesi o komoštre nad ognjištem, a na drugu se objesi lonac' (RGV 91), a bruška var. *kòčul* ima značenje 'kopčā; svinuti komad željeza na dnu komoštor (željeznog lanca nad ognjištem) na koji se vješa *lopīža*, *kotlēnka* i sl. (služi i za druge svrhe)' (RBG 502). U pomorskoj terminologiji Iža u uporabi je varijanta *kočulj*, čije su značenje i namjena vidljivi u sljedećem opisu: 'Jarbol je s obje strane učvršćen *sartijama* za bokove broda, tj. za mrtve bande, gdje se nalaze odgovarajuće vitice, tzv. *lande* ili *kočuli*' (Jelić 1985: 127). Ne nalaze se paralele u mletačkim i talijanskim govorima. Skok smatra da se radi o dalmatoromanskom deminutivu na *-olus* od lat. *CATTUS* 'mačka' REW 1770 > **CATTEOLU* (koja u denominaciji oruđa igra izvjesnu ulogu) > *kočul* (SKOK II 118–119). Dok oblik *kočul* čuva romanski deminutivni dočetak *-ul*, u betinskoj varijanti termina *kočun* vidljiv je kasniji mletački utjecaj, tj. mletački augmentativni dočetak *-one* (> hrv. *-un*).

► *kūlah* ili *kūlaf m* 'otvoreno more'

Vinja potvrđuje *kūlaf*, *kūlfa* 'pučina, otvoreno more' te ovim potvrdama dodaje i *kulaf* za Dubrovnik i Korčulu, *kūlap* za Krk i *kàluf* za Mljet (JEtI II 112–113). Skok u istom značenju potvrđuje *kūlaf* za Božavu i Veli otok (SKOK II 229), isti se oblik nalazi na Sestruncu, na Ravi i u Kukljici (RGOS 111, RGMK 131 i RGOR 158), a Lorger za Iž potvrđuje varijantu s početnim *-h*, *kūlah*, kao u betinskom primjeru (Lorger, 2008: 132). Vidović daje potvrde formalnih odstupanja poput varijanti *golaf* za Perast i *gulaf* za Seget, ali za Makarsku potvrđuje *kulaf* (PR 234). Svi ti oblici mogu imati sljedeća značenja: 'morska pučina', 'horizont nad pučinom (...) riječ se odnosi samo na otvoreni dio mora prema jugu' (Grohote), 'otvoreno Jadransko more, zapadno od naše obale' (Iž), 'otvoreno more, pučina Jadrana' (Žirje) (PR 234). Također potvrđuje sutivanski oblik *kulfada* 'viški konal, otvoreno more' (PR 234). Konzultirani jadranski repertoari termin poznaju u istoj formalnoj i naglasnoj varijanti i u istom značenju *kūlaf* 'morska pučina, otvoreno more' (RGS 151, RSG 183, RGV 101, RGP 167, RRG 145, RGGK 167 i RBG 514). Za Korčulu Kalogjera uz *kūlaf* potvrđuje i varijantu s početnim sonoriziranim velarom *gūlaf* (RGGK 167). *Kūlaf* je »dalmato-romanski refleks od grč. *χόλπος* 'sinus' > tal. *colfo*« (SKOK II 229), a talijanski *golfo* jest 'veliki otvoreni morski zaljev s manjim uvalama' (DE-Llcd). Vinja Skokovu »lapidarno jasnom članku« (JEtI II 112–113) dodaje povijesne činjenice koje prate razvojni put grčkog etimona. Navodi da starogrčki *χόλπος* »znači prvotno zaljev i gotovo posvuda nadomješta riječ *sinus*. U 5. ili 6. st., već kod

sv. Jeronima, najvjerojatnije zbog hiperkorekcije, mijenja se u COLPHUS, COLFUS. Ta potonja varijanta postala je osnovom za uglavnom sve sredozemne jezike (npr. tal. *golfo*). Na istočnom su Sredozemlju češći refleksi sa *k-* (...). Među te reflekse idu i naši dalmatski prežitici« (JEtI II 112–113).

► ***kusërba*** *f* 'zajednički ribolov više brodova različitih vlasnika'

Od rječnika hrvatskih jadranskih idioma koji su nam na raspolaganju, potvrda se nalazi u Jurišića, *kusërba* u značenjima 'društvo, zajednica (spoje se dva tri broda i idu na ribanje zajednički, u društvu)' i 'povjerenik (čovjek iz jednoga broda prijeđe kao kontrola u drugi brod, koji ide prodavati zajedničku ribu)' (RGV 102), te u Maričića za Kukljicu *kusërba* 'ortaštvo, partnerstvo, udruga dvaju ili više ribarskih brodova' (RGMK 134). Martinović za Iž potvrđuje glagol *kuserbāti se* u značenju 'udružiti se', uz objašnjenje »Kuserba se više ribarskih kunpanij radi zajedničkog ribanja i da bi mogli loviti na najvećimi poštami« (RGOI 163–164). Ograničen broj potvrda u konzultiranim rječnicima hrvatskih obalnih govora popunjava Vinja, koji prije svega potvrđuje trogirsko *kusërba* u značenju 'udruživanje više družina za zajednički ribolov' (JEtI II 119). Uz trogirsko potvrđuje i saljsko *kunsërba* i ostale varijante proširene po cijeloj Dalmaciji: u Prvić-Šepurini *kuservāti se* ili *iti u kusèrvu* 'dogovoriti se pa loviti na istoj pošti s dvije mreže kad nisu vlasništvo istoga gospodara', u Komiži *konsërba* 'udruživanje brodova i družina', na Ižu *kunserbāti se* 'udružiti se' i na kraju za Vis oblike »s hrv. predmetkom« *skonserbāt se* 'udružiti se, ujediniti rad i sredstva' i *skonsërba* 'udružba, sjedinjavanje (napora, rada i sl.)' (JEtI II 119). Skok potvrđuje *kusërba* 'zajednička upotreba broda (pomorski termin)' (SKOK II 246) nakon čega spekulira o podrijetlu termina na našoj obali. Predlaže podrijetlo od talijanskog *conserva* 'brodovi više vlasnika koji putuju zajedno' i tomu dodaje »može biti dalmato-romanski leksički ostatak kao postverbal od lat. CONSERVARE (prefiks CON- i SERVARE 'služiti')« (SKOK II 246). Vinja vrlo eksplicitno pobija postanje iz talijanskog *conserva*: »nije iz tal. *conserva* kako se navodi kod Skoka 2, 246, nego je dalmatski prežitak, što se vidi iz denazaliziranog vokala i iz *v > b*« (JEtI II 119).

► ***spërta*** *f* 'okrugla pletena košara'

Isto ***kartī***, ***karřilac***. Termin je u uporabi na cijeloj hrvatskoj obali u najčešćoj var. *spërta* 'okrugla pletena košara' (RGV 196, RRG 277, RSG 331, RGS 335, RGLB 369, RGOI 373, RGMK 275, RGOR 289 i RGOS 242), u Istri *spërta* (Šorić, Golaš, Musalež i Krti LAIČaG 617). U istom značenju nalazi se varijanta *spërta* (RGP 340), *spërta* (RBG 663), deminutiv *spërta* i augmentativ *sprtetina* (RRG 277). Miotto potvrđuje *spërta* 'košara u kojoj otočanke u grad nose poljoprivredne proizvode' i deminutiv *spèrtiza* (VDVD 197), a lema je u istom značenju potvrđena

i u moliško-hrvatskom jeziku (VCM). Talijanski jezik i mletački idiomi u istom značenju rabe varijantu *sporta* (BOE 694, VG 1078 i VLI 2216). Skok potvrđuje *spřtva* i kaže da je lema dalmatoromanski leksički ostatak od latinskog *sporta* (SKOK III 313). Vinja se slaže da se radi o dalmatskom reliktu, ali za varijante poput betinske, saljske ili vrgadinske *spřta* i bruške *spārta* dodaje: »ne mislimo da valja polaziti od lat. SPORTA jer to vokalizam ne dopušta, nego od grč. σπάρτος ‘Spartginster’, ‘brnistra’ od koje su se odvajkada plele košare« (JETI III 186).

► *spùga* f ‘spužva’, *pospugāti* prf ‘spužvom osušiti dno broda’

Spùga ‘spužva’ jest ‘najrašireniji naziv za *Spongia* (= *Euspongia*) *officinalis* od Vabriga i Medulina do Korčule i Visa. Standardizirano *spužva* preuzima sve više terena, a u Boki je općenito’ (JETI III 189). Skok od varijantâ potvrđuje standardno *spùžva*, istočak. *šponga* i varijantu *špùnga* za Crmnicu (u Crnoj Gori) (SKOK III 314), Vidovićeve potvrde ne idu dalje od standardnog *spužva* u denom. *pospužvat(i)* ‘spužvom iscrpsti, osušiti’ npr. *pospužvat santine* (PR 365). Najraširenija varijanta *spùga* u uporabi je u Selcu, u Korčuli, Tkonu i na Braču (RSG 279, RGGK 327, MRTG130 i RGLB 369), a Vuković uz tu varijantu za Selca potvrđuje i *špùnja* ‘isto’ (RSG 359). U Lopudu je u uporabi varijanta *spènga*, a *spènga(t)* znači ‘otrti spužvom ili krpom (dno od barke)’ (LOP 171). Denominal *pospùgat* ‘pokupiti tekućinu krpom ili spužvom’ nalazi se u Selcu (RSG 279), a u Brusju je za isto značenje u uporabi naglasna varijanta *pospugät* (RGB 609), *pospugāti* ‘isto’ u Vrgadi, Povoljani i u Salima (RGV 162, RGP 277–278 i RGS 266) i *pospùgat* u Korčuli (RGGK 267). Zbog raznolikosti Vinjinih varijantâ ovdje ih se zapisuje u cijelosti: *spùgva* (Ražanac), *spùža* (Nerezine), *špužba* (Mošć. Draga), *spènga* (Žuljana na Pelješcu, Koločep, Perast u Crnoj Gori), *pospèngat* ‘obrisati’ (Janjina na Pelješcu) (JETI III 359). Na Sestrinju *spùgva* i *spugāti* (RGOS 242), na Ravi i u Kukljici na Ugljanu *spùga* i *spugāti* (RGMK 275, RGOR 290) »S mlet. *sponga* (BOE 693) podudaraju se: *spônga* (Brijesta, Korita, Dobrota), *špônga* (Rabac, Srakane, Meljine), *spùnga* (Peraj, Kučište) (...). Čisti je talijanizam *spùnja* u Lovranu« (JETI III 189), a vjerojatno i *špùnja* u Selcu (RSG 359). Skok smatra da je *spužva* »dalmato-romanski leksički ostatak«, a *spuga* »starija posuđenica« (SKOK III 314, preuzeto iz JETI III 189), s tom tvrdnjom Vinja se slaže utoliko što »naši, kao i gotovo svi sredozemni oblici, nastavljaju grč.-lat. etimon, ali, premda sve varijante počivaju na istom izvornom obliku, ipak variranja upućuju na različite putove prodiranja u hrv. jezik« (JETI III 189). Zbog toga uz talijanski *spugna* (VLI 2220) i uz izumrlu varijantu *spùngia* (VLI 2221) u nastavku prenosimo mletačke varijante koje su možda bile podrijetlo nekih naših jadranskih varijantâ: *sponga* ‘spugna’, *spongada* ‘spugnata, asciugamento con la spugna’ i *spongar* ‘spugnare, passare con la spugna’ (GDDT 670 i VDVD 198), *spongàr* (*la barca*) ‘asciugare’ (l’interno della barca)« i *spongòso*

‘spugnoso’ (VDVD 199), *sponga* (za Koper VMGD 168, za Trst, Koper, Poreč i Osor na Cresu VG 1077), *spongia* i izvedenice *spongiofo* (za Oprtalj) i *spongofo* (za Trst, Koper, Milje, Piran, Cres (VG 1077)). Boerio potvrđuje *sponga* i *sponza* (colla z dolce) »*Spugna*, Piantanimale acquatica marina notissima, di cui alcune specie si trovano in mare, benché altre nell’acqua dolce« (BOE 693). *Pospugāti* je denominat od *spūga*, kojem je na istočnoj jadranskoj obali dodan prefiks *po-*. Koje je podrijetla najčešća varijanta *spūga* teško je reći sa sigurnošću. Skokov prijedlog da se radi o »starijoj posuđenici« (SKOK III 314) podupire Tekavčićeva tvrdnja: »u posuđenicama iz najstarijeg sloja sekvencije /an/ + sugl., a također i /on/ + sugl. reflektiraju se kao /u/ (...). (Tekavčić, 1976: 47): lat. *SPŌNGIA(M)* > *spūga*. Iz Vinjina teksta vidljivo je da su različite varijante na različite načine ušle u hrvatski jezik. Vinja sa sigurnošću izdvaja one mletačkog i talijanskog podrijetla (JETi III 189 i JaFa 44.1. 186), a u varijanti *spēnga* vidi križanje sa *spengati* (< dalm. < lat. (EX)PINGERE, REW 6512 i JaFa 44.1.) i ne izjašnjava se do kraja o putovima ulaska u hrvatski jezik standardne varijante *spužva* i u jadranskim idiomima najzastupljenije varijante *spūga*. U *Jadranskoj fauni* 44.1. piše da se u općoj »upotrebi nametnuo lik *spužva* (...), a stariji su oblici (< dalm. < grč. *σπόγγος*) *spuga* (koji je najrasprostranjeniji), *špuga*, *spugva* (...).« Jedino je sigurno da je svima etimon latinski *SPŌNGIA(M)* »dal gr. *spongía*, vc. forse di orig. mediterranea« (DELlcd, v. također JETi III 189, REW 8173 i ERHJ II 378).

► *tratūr m* ‘veliki lijevak od late’

Potvrde su ograničene na areal sjeverne Dalmacije i Hrvatskog primorja: u Tkonu *tratūr* ‘veliki lijevak za vino’ (MRTG 132), u Kukljici (RGMK 314), na Ravi (RGOR 317) i u Poveljani (RGP 378) *tratūr* ima isto značenje, a saljska potvrda *tratūr* ima značenje ‘drveni sud s rupom na dnu, kao veliki lijevak’ (RGS 385). U rječniku govora otoka Sestrinja (RGOS 274) nalazimo varijantu *traktūr* ‘drveni lijevak u obliku kabla, služi za pretakanje vina’, a Skok (III 489) također potvrđuje *traktūr* ‘imbut, lijevak’, i varijante *trator*; *tratūr* (Mikalja), *tratūr* (Senj), *tràtur* (Jurjevo) i *traturič* (Vrbnik). Bilježi i Bartolijevu potvrdu za krčko dalmatski: *tratūr* ‘imbuto grande, specialmente da botte’ (BART II 225 ili BART 332). Battisti/Alessio za talijanski potvrđuju *trattóio* ‘imbottavino, imbuto’ (koju ne potvrđuje Zingarelli) (DEI 3873). Osim toga, za venecijanski potvrđuju *tratur*, kao i hrvatsku varijantu *tratur* u istom značenju (DEI 3873). Mletački repertoari, međutim, ne potvrđuju venecijanski *tratur* u značenju koje se navodi u DEI-ju 3873. Za mletačke govore *tratura* je ribarski termin vezan za terminologiju mreža, a Rosamani (Rovinj, VG 1172) ga opisuje kao ‘gustu mrežu potegaču opremljenu s četiri konopa, dva se bacaju s broda, dva s kopna’. Također tvrdi da se ta mreža naziva i *cogolaria* i da je mreža slična mreži potegači. U Betini smo za mletačku varijantu

cogolaria našli potvrdu *kôgû*. Boerio (BOE 765) za venecijanski potvrđuje isto, odnosno da se radi o mreži sličnoj *kogulu* (ven. *cogolaria*). Također objašnjava da su *tratûri* štapovi koji drže mrežu. Da u vencijskom postoje potvrde za *traturu* u značenju 'lijevak', kao što potvrđuju autori DEI-ja, bez sumnje bismo tvrdili da je naše *tratûr* posuđenica iz mletačkog. Ovako smo skloni prikloniti se Skokovu mišljenju: »Možda dalmato-romanski leksički ostatak od lat. TRAJECTŌRUM > srlat. TRACTORIUM > tal. *trattoio*, *tortor* (Verona)«. Rocchi (8844) također potvrđuje dalmatsko postanje oblika. Skok također tvrdi da mletački oblik, koji bi odgovarao, glasi *tratur(o)* (SKOK III 489). Battisti/Alessio talijanski *trattóio* također izvode iz latinskog TRAJECTŌRIUM (da TRĀICERE, JACERE). »La voce latina (...) si deve essere ridotta per tempo a TRACTŌRIUM, per influsso di TRAHERE 'trarre (= vući)'« (DEI 3873). Možda se radi o više putova iradijacije leme, odnosno možda je to isti slučaj kao i *trata* – *trakta*. Prva je nedvojbeno mletacizam, a druga je ostatak iz balkanskog latinizata. Na isti bismo način mogli opravdati nepostojanost oblika *tratur* – *traktur*.

4.3. POSUĐENICE NEPOTVRĐENOG PODRIJETLA

U ovom dijelu analize opisuju se posuđenice o čijem dalmatskom, mletačkom ili nekom drugom romanskom porijeklu ne postoji suglasje među etimolozima koji su se bavili terminima u nastavku.

► **děkmar (dřkmar) m.** 'mala kuka slična sidru kojom se dižu vrše s morskog dna', **dekmarāti** *imprf* 'vući *dekmar* po morskom dnu kako bi se zakvačila i dosegla vrša'

Vinja toj lemi, potvrđenoj na cijeloj (uglavnom sjevernoj) jadranskoj obali, posvećuje dulji opis i bilježi cijeli niz potvrda: *dřkumar* (Prvić-Šepurina), *drākumar* (Iž), *trakmār* (Omišalj), *trřkmar* (Brač), *tahm^uôr* (Komiža) *takmôr* (Brusje), *trřcmar* (Baška Voda), *trkumôr* (Dračevica), *frřkmār* (Porat) (JEtI I 131). U konzultiranim dijalektološkim rječnicima potvrde nalazimo u Salima *drakmār* 'kuka u obliku malog sidra' (RGS 73), na Sestrinju (RGOS 46) i na Ravi *drakmâr* 'alat (poput malog sidra s konopcem za dizanje vrša)' (RGOR 103), u Poveljani *drakmâr* (-*mārā*) 'isto' (RGP 93), u Vrgadi *dřkm^oār* 'željezna kuka na četiri kraka, kojom se love potonule stvari' (RGV 50), a u Kukljici je *drkmâr* (RGMK 56). Za isti referent u Istri se upotrebljava termin *gram'pin* (Fažana), *ram'pin* (Pula), *granpîn*, *rampîn* (Ližnjan) i *ran'pân* (Rovinj) (ILA 2043). Rječnici mletačkih idioma ne potvrđuju oblike bliske našem *děkmar*. Rocchi (8836) prenosi Parčičeve potvrde *dřkmar*, *drkmâr* i *trakmar* uz objašnjenje »da izgleda da se radi o važnom dalmatskom ostatku«. Skok se u SKOK-u III 489 slaže i tvrdi da je lema »dalmatskoromanski leksički ostatak od vlat. *TRAGINARIUM, pridjevska izvedenica na -ARIUS od TRAGINA« za koju Vinja

smatra da je »valja preispitati« (JEtI I 131). Naime, on u tom terminu vidi dvočlanu složenicu čiji je dočetni dio najvjerojatnije paretimološki lik *mar* 'more' ili *màra* 'brk, kuka na sidru'. Vinja smatra važnim razrješenje podrijetla prve sastavnice u toj složenici jer smatra da bi se u *trak-/drak-* mogao vidjeti jedan od refleksa koji su se proširili po Mediteranu polazeći od genovskoga glagola *attracâ* sa značenjem 'uhvatiti, snažno pričvrstiti'. Danas je najčešće značenje toga glagola 'vezati, pričvrstiti (brod)', pa zato vjeruje da je u refleksu tog glagolskog lika izvor prve sastavnice *trak-/drak-*. Postanje tog glagola neki smatraju nepoznatim, a neki smatraju da je nastao iz germanskog *trekken* (JEtI I 132). Kao prva sastavnica naše složenice fonetski i semantički odgovara i lema *draga* 'cavafango (sorta di natante atto ai lavori di ripulitura del fondo marino) (= vrsta plovila kojim se čisti morsko dno)' (VG 330), koja u istromletačkom ima značenje 'leva di ferro', odnosno 'željezna poluga' < engl. *to drag* 'vući' (DEI 1389). Oba prijedloga za podrijetlo druge sastavnice semantički su održiva i sadržana u betinskom značenju termina 'mala kuka slična sidru kojom se dižu vrše s morskog dna': 1. *-mar* = *màra* 'krak sidra' (BB 160) < mlet. *mara* 'bracci dell'ancora' (BOE 33, 396) < lat. *MARRA* 'vrst motike' REW 5370 i 2. *-mar* = sadržaj 'more' nalazimo u opisu termina i njegove uporabe: 'dekmar ili drkmar se vuče po morskom dnu kako bi se dosegla vrša'. Iako je Vinjina etimološka elaboracija vrlo iscrpna, zaključak do kojeg dolazi jest taj da »nismo kadri donijeti konačno i sigurno rješenje, a sigurni smo samo da je izvođenje od iz *TRAGINARIUS isključeno u prvom redu iz fonetskih razloga« (JEtI I 131–132).

► ***kalandrâka*** *f* 'jako loše vino'

Značenje potvrđeno u Betini razlikuje se od onih koje Vidović i Vinja potrdjuju za ostale dijelove hrvatske i za istočni dio talijanske obale. Ono što je zajedničko betinskoj i ostalim potvrdama jest pejorativna konotacija termina na koju upućuje sufiks *-aka* (JEtI II 47). Betinskom *kalandrâka* semantički je blisko korčulansko *pišândraka* 'loše vino; loše mlako piće koje ne osvježuje' (JEtI II 47). Martino-
vić za Iž potvrđuje *kalandrâka* 'neukusno jelo, loše pripremljeno jelo, slaba kava' (*Ki more isti vu kalandraku ča si paričala*) (RGOI 126), Maričić za Kukljicu isti oblik u značenju 'gulaš s malo mesa i mnogo krumpira' (RGMK 106), a na Ravi *kalandrâka* je 'lešo krumpir ubačen u zapržak od bijeloga luka i ulja' (RGOR 142). Značenje koje Vidović potvrđuje za *kalandraka* 'ostaci od objeda. Slano, isprano i prekuhano meso. K tome malo masti, dvije kapule, malo papra i suđeni krumpir. To je večera mornaru svukud i vavijek' (PR 188) blisko je tršćanskom *calandraca* 'stufato di carne e patate, oppure anche carne lessata ricucinata in teglia con le patate. Pietanza originariamente di gente di mare' (GDDT 111-2) i onome koje potvrđuje Rosamani 'bobbia di marinai (pietanza speciale ufata a bordo, composta di carne, prima fatta a lessso e poi cotta in tegame con patate)' (VG 144). Doria navede-

nom značenju dodaje »termine marinaresco, attestato su tutta la costa istriana e nel Quarnaro (a Lussino fatto con le patate, l'olio e l'aglio)« (GDDT 111–112). Oblik ne potvrđuju Boerio i Miotto, pa se može pretpostaviti da smo je preuzeli iz tršćanskog, osim ako Vinjina nedoumica (»jedino pitanje na koje nije moguće odgovoriti jest ono o strani nastanka termina: jesmo li ga mi preuzeli od Mlečana ili su ga pak oni preuzeli na istočnoj obali Jadrana?«, JEtI II 47) ne pokazuje na obratan razvojni put. Kad je riječ o bližoj etimologiji riječi, nema mnogo izvora na koje se možemo osloniti, a oni koji postoje znatno se razlikuju. Doria smatra da se radi o »disimilaciji književnog **calandrata* ekvivalenta termina *cilindrata* koji se odnosi na osušeno i prešano meso. U krajnjem slučaju *ca-* bi mogao biti i tipičan dalmatski refleks lat. *ci-*, kao u primjeru *kepùla* 'cipolla (crveni luk)', koji je u Dalmaciji nastao iz lat. *cēpa*, dakle preko dalmatskog *kepùla* ili *kipùla* dolazimo do oblika **cylindrata*! To je porijeklo i riječi *calendrato*, koja je potvrđena u starim kuharicama« (GDDT 111–112). Također smatra neprihvatljivom Pinguentinijevu pretpostavku o podrijetlu od »*calandra*, srednjovjekovni termin koji se odnosi na neku vrstu broda, dakle meso koje se konzumira na tome brodu« (GDDT 111–112, v. također VMGD 39) koju Vinja, s druge strane, smatra potpuno opravdanom i zaključuje »*kalandr-aka* je nastalo od *kalandr-a* kao naziv za hranu kojom se na takvom brodu mornari hrane« (za više v. JEtI II 47). Betinsko *kalandräka* nastalo je pomicanjem semantičkog fokusa s hrane na piće, pri čemu je zadržana pejorativna konotacija.

► *katīna* f 'poprečna greda na pramcu (na malom brodu)'

Filipi daje dvije definicije termina: 'sponja palube (ima ih više); poprječni potpornji na kojima leži paluba' i 'sponja grotla, poprečna praznjica grotla' (BB 112–113), a slične opise za isti termin nalazimo i za Murter (Skračić, 2003: 45). Filipi navodi da je termin u uporabi diljem hrvatske jadranske obale (BB 112–113) i spominje cijeli niz formalno i semantički raznolikih varijantâ od kojih izdvajamo saljsko *katinèla/kantinèla* »drvena gredica na krmi gajete koja veže brod, učvršćuje; drvena dašćica kojom se pričvršćuju *škure* da ne lupaju prilikom vjetra« (RGS 127 i BB 112) te korčulanski i lopudski sinonim *lâte* 'komadi drva koji spajaju dijelove broda' (BB 113). Varijantu *katinèla* u značenjima 'gredica koja dijeli sredinu od krmenog dijela gajete' (RGOR 148), 'naziv petog vesla u leutu brojeći od pramca' i 'letva što se stavlja izvana na rastvorene prozorske kapke, da ih vjetar ne okreće' (RGMK 114) nalazi se u rječnicima otoka Rave i Kukljice. Vinja piše da je termin *katīna* proširen na znatnom dijelu naše obale te da se njegov osnovni semantizam 'sponja', 'veza' donekle razlikuje prema pojedinim arealima (za više v. JEtI II 75–76). Kad je riječ o posuđivanju i etimologiji lika *katīna*, Filipi smatra da taj metaforični termin potječe od lat. *CATĒNA* 'lanac' (REW 1764). Navodi i Skokova promišljanja o dalmatskom i Vidovićeva o talijanskom podrijetlu, ali se nijednom

ne priklanja. O tom pitanju Vinja je izravniji i odlučniji: »nismo potpuno kao Skok sigurni da je riječ naslijeđena iz balkanskog latinizeta, jer smo je mogli isto tako preuzeti i iz talijanskih dijalekata južnijih od mletačkoga. U prilog tom gledanju govori geografska distribucija, jer lika *katina* nema na sjevernome Jadranu ali u prvom redu činjenica da se ovakav semantički 'lanac' → '(brodska) sponja' javlja u abruceškom gdje nalazimo *catēna* 'poluzaobljene drvene daske koje se u brodu protežu s desna na lijevo' (Pescara). Nadalje, u salentinskim dijalektima nalazimo čak *catina* pored *catēna* sa značenjem 'veliki nosač' (Lecce, Brindisi) dok se u kalabreškom *catine fpl* također odnose na neku 'vrstu nosača ili čeličnih nosivih greda koje se kao zaštita od potresa postavljaju između zidova zgrade' dok je *catina e muru* 'dug i ravan komad kamena kojim se povezuju dijelovi neke zgrade'. Zbog svega toga, a navlastito jer je riječ o dijelu broda, skloniji smo u našem *katina* vidjeti posuđivanje sa suprotne obale, i to više *e* → *i* nego zbog sačuvanog *-t-* koje nalazimo i u tal. i u n.grč. a odatle i po Balkanu« (JETi II 76).

► **korotājnik m** 'vrsta kliješta, alat za vađenje *korotana* iz mora'

Potvrde termina ne nalaze se u konzultiranim rječnicima jadranskih idioma. Da bi se razumjelo podrijetlo termina *korotajnik*, potrebno je razjasniti etimologiju njezine osnove koja je ime školjke *korotan*. Jedini pisani izvori u kojima nalazimo potvrde tog naziva školjke jesu Jurišićev rječnik otoka Vrgade: *korotāna* 'školjka', uz napomenu da se radi o nazivu koji se koristi u Murteru *korotanj* 'kunjka' (RGV 95), i Vinjini radovi u kojima se temeljito bavi terminom i bilježi njegovu distribuciju na hrvatskoj obali (JETi II 100–101 i JaFa II 42.1.3.). Za Betinjane »korotan je ono što je za Splićane mušul(a)«, a Vinja ga definira kao školjkaša sličnog mušuli, ali većeg od nje (*Arca barbata*). Za Pirovac, Prosiku i Tribunj Vinja potvrđuje *korōtan* a za Murter oblik *korotānj* (JETi II 100). Uz navedene potvrđuje i Divnićev zapis za Šibenik iz njegove pjesme *U pohvalu grada Šibenika* (stih 27, *Grada* 9, 95 u JETi II 100): »more nam pri kruzih ima *korotanje*«. Prema Skoku, u Svetom Jurju kraj Senja *kotōrānje* su 'školjke zvane *pedoči*' (SKOK II 170). Vinja u Svetom Jurju nije dobio istu potvrdu, pa je moguće da mještani u vrijeme njegova istraživanja već nisu znali za taj naziv. Na Žirju *korotānja* je 'vrsta jednostavne mreže', a u Orlecu *korotūnja* ima značenje 'oguliti', 'kora' (JETi II 100–101). Rječnici mletačkih i talijanskih idioma ne bilježe ime tog školjkaša. Vinjin etimološki prijedlog iznosimo u cijelosti: »nismo načistu što etimološki predstavljaju ti malakonimi, kao i toponim koji je po svemu sudeći, istoga postanja (*Korotān*, školjić u uvali Telašćice na Dugom otoku) (...). Skok taj lik dovodi u vezu sa **kotor* i, uspoređujući ga s njem. *Kater* povezuje s glagolom *kotiti se*. Veza je samo formalna, pa čak i u tom pogledu nedovoljno uvjerljiva (...). Budući da se isti školjkaš u drugim mjestima naziva *pāpak* (Ražanac), a *Spondylus gaederopus* je *kopito* (Nerezine, Ugljan, Okrug) te

kopitnjak (Povlja, Suđurađ), možda bi se moglo – zbog *kotoranja* i *kotoranjka* – pomišljati na *COTHURNUS (< *χόθουρος*) ‘čizma’, ‘s visokom petom’, ali to je sve nesigurno i prilično daleko» (JEti 100–101). Pitanje postanja naziva tog školjkaša, koje se nalazi u osnovi naziva ove ribarske sprave, ostavlja otvorenim. Tomu se stavu pridružuju Vuletić i Skračić (2018: 92). Nije sigurno je li ga uopće možemo smjestiti među termine romanskog, u ovom slučaju jedino dalmatskog, postanja. Nastavak *-nik* nedvojbeno je hrvatski (usp. *čajnik*, *blagajnik*, *poslužavnik*, v. Babić, 2002: 71).

► *minjulâra* f ‘jednostruka mala niska mreža maloga oka’

Nijedan konzultirani izvor ne potvrđuje taj naziv za mrežu. Nalaze se jedino potvrde imena ribe koje čini osnovu ovog ribarskog termina: *mànula* ‘gira, oblica, riba’ (RGS 177, RGP 189, RGMK 153 i RGOS 131), *mènula* ‘vrst bijele ribe’ (RGB 531), *mânula* ‘vrsta ribe, girica’ (RRG 166 i RGOR 181), *mñnula*, *mñnule* (RGV 119). Mletački izvori također potvrđuju jedino ime ribe *mènola* (GDDT 373, VMGD 105, VG 618 i BOE 410). U Betini se za istu mrežu upotrebljava i termin *prostica*. Vuletić (2007a: 100) je za podrijetlo imena te ribe napisao da je Skok kao neposredni izvor lika naveo mletački, za što nema nikakvih odlučujućih argumenata jer taj leksem jednako tako može spadati u dalmatski fond, što Vuletić i Skračić (2018: 114–115) potvrđuju i poslije u svojem *Leksiku morske faune u sjevernoj Dalmaciji*. Bilo da se radi o preuzimanju iz mletačkog *menola* (SKOK II 373), bilo da se radi o dalmatskom prežitku, u svakom slučaju krajnji je etimon latinski *MAENULA (REW 5220a i JaFa I 22.1.3.). Naziv mreže je, kao i primjeri obrađeni u 4.1., nastao dodavanjem nastavka *-ara* na osnovu *minjula* iako Vuletić (2007a: 101) i ispitanici potvrđuju da je u Betini u uporabi varijanta *manula*.

5. ZAKLJUČAK

U ovome su radu etimološki analizirane i prikazane posuđenice dalmatskog podrijetla potvrđene u govoru mjesta Betine na otoku Murteru. Radi se o najmanjem dijelu korpusa od ukupno 560 lema, od kojih je 300 romanskog podrijetla prikupljenih za vrijeme terenskih istraživanja 2008., 2009. i 2010. iz semantičkih domena ribarstva, pomorstva, vinogradarstva i vinarstva, maslinarstva i uljarstva, bačvarske terminologije i terminologije obrađivanja i obrade terena i alati. Etimološka nas je analiza dovela do zaključka da deset (10) oblika možemo smatrati hrvatskim tvorbama na dalmatskim osnovama, da je jedanaest (11) oblika preuzeto iz dalmatskog, dok za pet (5) likova nismo sa sigurnošću utvrdili dalmatsko podrijetlo zbog čega smo ih kategorizirali kao posuđenice nesigurnog i nepotvrđenog, ali mogućeg

dalmatskog ili nekog drugog romanskog podrijetla. Za taj smo se pristup odlučili upravo zato što ovakav rezultat potvrđuje Vinjino viđenje etimologije kao znanosti koja uvijek, bez obzira na strogost i na zahtjevnost metode, daje rezultate s »ostatkom«, a u slučaju obrade betinskih romanizama »ostatci« su vidljivi u primjerima nesigurnog, ali mogućeg dalmatskog postanja.

Za utvrđivanje bliže etimologije romanizama ponajviše smo se služili Skokovim *Etimologijskim rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* i Vinjinim *Jadranskim etimologijama* kao i rječnicima mletačkih idioma (BOE, VG, VMGD, VDVD i GDDT), talijanskog (VLI, DEI i DELIcd) i drugim relevantnim radovima iz tog područja. Metodom eliminacije, odnosno nepotvrđivanjem oblika u izvorima mletačkih ili talijanskog idioma, a zatim analizom na formalnoj i semantičkoj razini pretpostavljali smo starije odnosno dalmatsko podrijetlo tuđica. Većina analiziranih lema pripada semantičkom polju ribarstva i pomorstva, pa se u korpusu najviše ističu nazivi različitih vrsta mreža poput *brhunâra*, *bugvâra*, *ciplâra*, *fručâta*, *gaunâra*, *minjulâra*, *palandâra* i *tunjâra*, a prisutne su i druge leme iz tog polja *tangâti*, *dëkmar* (*dřkmar*), *korotâjnik*, *sîpac*, *kusérba*, *brânče*, *gûrla*, *katîna*, *kočûn* i *kûlah* ili *kûlaf*. Ostale leme pripadaju bačvarskoj i vinogradarskoj (*štangâti* (*se*) *prf*, *štangívati* (*se*), *kalandrâka*, *tratûr*, *kòslata*, *mastâč*, *masîti*, *mâst*, *kartî*, *kartîlac*, *spřta*), poljoprivrednoj (*škrâpati*) i općoj terminologiji (*spûga*, *pospugâti*).

Dosadašnja su istraživanja betinskoga govora iz perspektive romanskih utjecaja (Filipi, 1998 i Škevin, 2010) pokazala da je najveći broj romanizama preuzet iz mletačkih idioma, što je logična posljedica činjenice da je mletački stoljećima bio jezik komunikacije i trgovine i da se Betina počela razvijati upravo u periodu najintenzivnijeg rasta venecijanske vlasti i prestiža. Udio je dalmatskih elemenata manji, kao što je prikazano i u ovome radu, jer Betina tradicionalno ne pripada dalmatskom jezičnom arealu uz mišljenje da je to područje bilo slavizirano mnogo prije jezične individualizacije dalmatskog. Potrebno je, međutim, uzeti u obzir činjenicu da su u ovome radu obrađene samo posuđenice iz ograničenog broja prethodno navedenih semantičkih područja, a izostavljena su ostala, poput kućanstva, kulinarnstva, odjeće, običaja, brodogradnje i morske faune u kojima bismo zasigurno našli dalmatske potvrde, poput *konîstre* 'vrsta košare' (Škevin, 2013: 177), *pršûre* 'tava' (Škevin, 2013: 178), *karûtule* 'uskrnsna pogača u obliku pletenice' (Škevin, 2016a: 636), *pršunâte* 'fritule' (Škevin, 2016a: 638), *katrîde* 'stolica' ili *surgadîna* 'omanje sidro' (BB 227).

KORIŠTENE KRATICE

dalm. – dalmatski
denom. – denominational
germ. – germanski
grč. – grčki
hrv. – hrvatski
istromlet. – istromletački
kaslat. – kasno latinski
klaslat. – klasični latinski
lat. – latinski
mlet. – mletački
mn. – množina
n.grč. – novo grčki
njem. – njemački
opć. – opći, opće
rib. – ribarski
srlat. – srednje latinski
st.grč. – staro grčki
stand. – standardno, standardni
tal. – talijanski
var. – varijanta
ven. – venecijanski
vlat. – vulgarni latinski

LITERATURA

- Babić S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- BART = Bartoli, M. G. (2000). *Il Dalmatico, resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appennino-balcanica*. U A. Duro (ur.). Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana Fondata da Giovanni Treccani.
- BB = Filipi, G. (1997). *Betinska brodogradnja – etimologijski rječnik pučkog nazivlja*. Šibenik: Županijski muzej.
- Bidwell, C. E. (1967). Colonial Venetian and Serbo-Croatian in the Eastern Adriatic. A Case Study of Languages in Contact. *General Linguistics*, 7, 13–30.
- BOE = Boerio, G. (1998). *Dizionario del dialetto veneziano*. Firenze: Giunti.
- Božanić, J. (1983). Komiška ribarska epopeja. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 1–2, 83–180.
- DEI = Battisti, C. i Alessio, G. (1975). *Dizionario etimologico italiano*. Firenze: Barbera Università degli studi.

- DELIcd = Cortelazzo, M. i Zolli, P. (1999). *Dizionario etimologico della lingua italiana*, drugo izdanje. U M. Cortelazzo i M. A. Cortelazzo (ur.). Bologna: Zanichelli (izdanje na CD-u).
- ERHJ I = Matasović, R. i dr. (2016). *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 1. svezak (A – NJ). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ERHJ II = Matasović, R., Ivšić Majić, D. i Pronk, T. (2021). *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2. svezak (O – Ž). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Folena, G. (1968 – 1970). Introduzione al veneziano »de la da mar«, *BALM*, 10–12, 331–376.
- GDDT = Doria, M. (1987). *Grande dizionario del dialetto triestino, storico etimologico fraseologico*. Trieste: Il Meridiano.
- HER = Gluhak, A. (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Hraste, M. (1957). O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj. *Filologija*, 1, 59 – 75.
- ILA = Filipi, G. i Buršić Giudici, B. (2017). *Istriotski lingvistički atlas: drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran.
- IrE III = Filipi, G. (2008). *Istrorumunjske etimologije. Knjiga 3: zoonimi: šumske i poljske životinje; mikonimi; bačvarska terminologija*. Pula / Koper: Zum / Annales.
- JaFa = Vinja, V. (1986). *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva, I – II*. Split: JAZU, Logos.
- Jelić, R. (1985). Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu. *Adriatica maritima zavoda za povijesne znanosti u Zadru*, 4, 119 – 177.
- JEti I = Vinja, V. (1998). *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Knjiga I. A – H*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
- JEti II = Vinja, V. (2003). *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Knjiga II. I – Pa*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
- JEti III = Vinja, V. (2004). *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Knjiga III. Pe – Ž*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
- Juraga, E. i Pandža, M. (1998). Narodni nazivi biljnih vrsta u Murteru. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 26, 1–2, 57–65.
- Juraga, E. (2004). Neke osobine i osobitosti murterskog govora. U T. Skračić (ur.). *Murterski godišnjak*, 2, 253–268. Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter.
- Juraga, E. (2010). Govori otoka Murtera. U V. Skračić (ur.). *Toponimija otoka Murtera*, 309–319. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Juran, K. (2004). Prilozi povijesti Murtera u prvoj polovici 17. stoljeća. U T. Skračić (ur.). *Murterski godišnjak*, 2, 149–187. Ogranak Matice hrvatske Murter.
- Juran, K. (2008). *Otok Murter u razdoblju mletačke uprave (1412 – 1797)*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- LAIČaG = Filipi, G. i Buršić Giudici, B. (2019). *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile.
- LAPTIG = Filipi, G. i Buršić Giudici, B. (2013). *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora*. Zagreb: Dominović/Pula: Znanstvena udruga Mediteran – Sveučilište Jurja Dobrile.

- Ligorio, O. (2014). *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Lisac J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2., Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, J. (1999). Mjesto murterskog govora u čakavskom narječju. *Mogućnosti*, 1–3, 107–111.
- LOP = Deanović M. (1954). Pomorski i ribarski nazivi romanskog porijekla na Lopudu. *Analiz historijskog instituta u Dubrovniku*, 3, 149–179.
- Lorger, S. (2008). *Dalmatinske riči*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske d.o.o.
- Malinar, S. (2002–2003). Italiano e croato sulla costa orientale dell'Adriatico. Dai primi secoli all'Ottocento. *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia*, 47–48, 283–310.
- Metzeltin, M. (1992). La Dalmazia e l'Istria. U F. Bruni (ur.). *L'italiano nelle regioni. Lingua nazionale e identità regionali*, 316–335. Torino: UTET.
- Moguš, M. (1977). *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- MRTG = Vulić, S. i Maresić, J. (1996). Mali rječnik tkonskoga govora. *Filologija*, 26, 117–133.
- Muljačić, Ž. (1990). Sul dalmatico meridionale o labeatico. *Abruzzo*, 23–28, 363–386.
- Muljačić, Ž. (1990). Il gruppo linguistico illiro-romanzo. U G. Holtus, J. Kramer i W. Schweickard (ur.). *Italica et Romanica. Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag*, 3, 59–72. Tübingen: Niemeyer.
- Muljačić, Ž. (1993). Il veneto da lingua alta (LA) a lingua media (LM). *Rivista di studi italiani, Anno XI*, 2, 44–61.
- Muljačić, Ž. (2000). *Das Dalmatische*. Köln – Wien – Weimar: Böhlau Verlag.
- Muljačić, Ž. (2002). L'imbarazzo della scelta: veneziano orientale, veneziano coloniale, veneziano de là da mar? U Van den Bossche, M. Bastiaensen i C. Salvadori Lonergan (ur.). *Atti del XIV Congresso dell' A.I.P.I., Spalato*, 2, I, B. 103–111. Firenze – München : Franco Cesati Editore.
- NDVtE = Basso, W. i Durante, D. (2000). *Nuovo dizionario veneto-italiano etimologico-italiano-veneto con modi di dire e proverbi*. Villanova del Ghebbo: CISCRA SpA.
- PR = Vidović, R. (1984). *Pomorski rječnik*. Split: Logos.
- RBČG = Šimunović P. (2009). *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- RBG = Dulčić, J. i Dulčić, P. (1985). Rječnik bruškoga govora. U B. Finka (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7, 389–747. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- RCG = Lipovac Radulović, V. (1998). *Romanizmi u Crnoj Gori. Jugoistočni dio Boke kotorske*. Novi Sad: MBM-plas.
- REW = Meyer-Lübke, W. (1911). *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Universitätsverlag.
- RGK = Kalogjera D., Svoboda M. i Josipović V. (2008). *Rječnik govora grada Korčule*. Zagreb: Novi Liber.
- RGLB = Galović, F. i Valerijev, P. (2021). *Rječnik govora mjesta Ložišća na otoku Braču*. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.
- RGMK = Maričić, T. Kukljčanin (2000). *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.

- RGOI = Martinović, Ž. (2005). *Rječnik govora otoka Iža*. Zadar: Gradska knjižnica Zadar.
- RGOR = Božin, D. (2017). *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.
- RGOS = Fatović, S. (2017). *Rječnik govora otoka Sestrinja*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.
- RGP = Tičić, A. (2004). *Rječnik govora mjesta Povljane, Libar povljanskih besid*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.
- RGS = Piasevoli, A. (1993). *Rječnik govora mjesta Sali*. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar – Povjereništvo Matice hrvatske Sali.
- RGV = Jurišić, B. (1973). *Rječnik govora otoka Vrgade*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- RGK = Mardešić – Centin, P. (1977). *Rječnik komiškoga govora*. UB. Finka (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 265–321. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- RRG = Radulić, L. (2002). *Rječnik rivanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.
- RSG = Vuković, S. (2001). *Ričnik selaškega govora: rječnik dijalekta Selaca na otoku Braču*. Split: Laus.
- RVG = Ribarić, J. (2002). *O istarskim dijalektima, razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*. Pazin: Josip Turčinović d.o.o.
- SKOK I, II, III = Skok, P. (1971 – 1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I – IV*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SkokTerm = Skok, P. (1933). *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo?* Split: Jadranska straža.
- Skračić, V. (1997). Talasozoonimi i ribarski termini u istočnojadranskoj toponimiji. U B. Finka (ur.). *Tisuću godina prvog spomena ribarstva u Hrvata*, 197–217. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skračić, V. (2003). Kurnatska gajeta – sveti brod. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 31, 1–2, 33–51.
- Skračić, V. (2003 – 2004). Nazivi vjetrova i strana svijeta u Jadranskoj toponimiji. *Folia onomastica Croatica*, 12–13, 433–448.
- Stošić, K. (1941). *Sela šibenskoga kotara*. Šibenik: Tiskara Kačić.
- Šimunković, Lj. (2009). *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Dalmaciji*. Split: Dante Alighieri.
- Škevin Rajko, I. (2021). Dijalektalne promjere u govoru Betine na primjeru terminologije maslinarstva. *Croatia et Slavica Iadertina*, 17, 1, 183–201.
- Škevin, I. (2010). *Etimološka i leksikološka obradba posuđenica romanskog podrijetla u govoru mjesta Betine na otoku Murteru*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Škevin, I. (2012). Između arhaičnog (romanskog) i standardnog (hrvatskog) jezičnog elementa: koineizacija otočnih varijeteta. U V. Karabalić i S. Cimer (ur.). *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici. Zbornik radova s 25. međunarodnog skupa HDPL-a*, 171–184, Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Škevin, I. (2013). Koineizacija iz semiotičkoga kuta, primjer betinskoga semiotičkog prostora, *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 25, 1, 167–180.
- Škevin, I. (2016a). Između primarnog i sekundarnog znakovnog sustava: procesi signifikacije i dinamika promjena crkvene semiosfere u Betini. *Jezikoslovlje*, 17, 3, 617–642.

- Škevin, I. (2016b). Dialect levelling and changes in semiotic space. U M. H. Côté, R. Knooi-huizen i J. Nerbonne, (ur.). *The future of dialects. Selected Papers from Methods in Dialectology XV* (Language Variation 1), 281–304. Berlin: Language Science Press.
- Tekavčić, P. (1976). O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike, *Onomastica Jugoslavica*, 6, 35–56.
- Traljčić, S. M. (1971). Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine. U G. Novak i V. Maštrović (ur.). *Radovi instituta JAZU u Zadru*, 18, 343–377. Zadar.
- Ursini, F. (1987). Sedimentazioni culturali sulle coste orientali dell'Adriatico: il lessico veneto-dalmata nel Novecento, *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria* 15, 20–179.
- Vajs, N. (2003). *Hrvatska povijesna fitonimija*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- VCM = Sportelli linguistici comunali, di A. C., Montemitro, San Felice del Molise (2020). *Vocabolario polinomico e sociale italiano – croato molisano*. Montecilfone: Associazione Redazione Rivista Kamastra.
- VDVD = Miotto, L. (1991). *Il vocabolario del dialetto veneto-dalmata*. Trieste: Lint.
- VEI = Prati, A. (1951). *Vocabolario etimologico italiano*. Torino: Garzanti.
- VEweb = Pianigiani, O. (1998). *Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana*, Genova: Dioscuri.
- VG = Rosamani, E. (1990). *Vocabolario Giuliano*. Bologna: Lint.
- VLI = Zingarelli, N. (2008). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- VMGD = Rosamani, E. (1975). *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata*. Firenze: Olschki.
- Vuletić, N. (2007a). *Dalmatska leksička geografija – Talasozoonimi*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Vuletić N. (2007b). Toponimi romanskog postanja na Ugljanu i Pašmanu. U V. Skračić (ur.). *Toponimija otoka Ugljana*, 345–360. Zadar: Sveučilište u Zadru – Centar za jadranska onomastička istraživanja.
- Vuletić, N. (2015). Il dalmatico di Muljačić: note sull'evoluzione di un modello complesso di storia linguistica. *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, XLIV, 1, 143–154.
- Vuletić, N. i Skračić V. (2018). *Leksik morske faune u sjevernoj Dalmaciji. Prvi dio: rječnik pučkoga nazivlja*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Zamboni, A. (1988). Italienisch: Areallinguistik IV. U G. Holtus, M. Metzeltin i Ch. Schmitt (ur.). *Band IV*, 517–538. Tübingen: Max Niemayer.
- Zamboni, A. (2003). *La Romània submersa nell'area adriatica orientale*. U G. Ernst, M. Dietrich Gleßgen, Ch. Schmitt i W. Schweickard (ur.). *Romanische Sprachgeschichte Historie linguistique de la Romania*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

ON SOME DALMATIAN LOANWORDS IN THE CHAKAVIAN VARIETY OF BETINA

Summary

The aim of the work is the etymological analysis and presentation of some loanwords of Dalmatian origin or variants based on Dalmatian lexical morphemes in the speech of Betina on the island of Murter, which are part of a corpus of 560 lemmas, of which 300 are of Romance origin. The presented corpus was collected during field research in Betina in 2008, 2009 and 2010 from the older generation of speakers, followed by etymological and lexicological analysis of loanwords. All lemmas were checked in the relevant etymological dictionaries, and by the method of elimination, i.e. by not confirming the form in the sources of the Venetian dialect or Italian language followed by an analysis at the formal and semantic level, we assumed an older, i.e. pre-Venetian origin of the foreign words. The research indicated a small share of Dalmatian elements in the total corpus because Betina does not traditionally belong to the Dalmatian language area because it is considered that this area was Slavicized long before the linguistic individualization of Dalmatian. The analyzed terms of Dalmatian origin mainly belong to fishing and maritime terminology and mostly refer to the names of types of fishing nets.

Key words: *Betina; Chakavian dialect; Romance influence; Dalmatian language; Venetian.*

SU ALCUNI PRESTITI DI ORIGINE DALMATA NELLA PARLATA CIACA VA DI BETINA

Riassunto

Scopo del lavoro è l'analisi etimologica e la presentazione di alcuni prestiti di origine o di base dalmata nella parlata di Betina sull'isola di Murter, che fanno parte di un corpus di 560 lemmi, di cui 300 di origine romanza. Il corpus presentato è stato raccolto durante la ricerca sul campo a Betina nel 2008, 2009 e 2010 dalla generazione anziana di parlanti, seguita dall'analisi etimologica e lessicologica dei prestiti. Tutti i lemmi sono stati controllati nei relativi dizionari etimologici, e con il metodo dell'eliminazione, cioè non confermando la forma nelle fonti del dialetto veneto o della lingua italiana seguita da un'analisi a livello formale e semantico, ne abbiamo ipotizzato un'origine più antica, cioè preveneta. La ricerca ha indicato una piccola quota di elementi dalmati oppure formati sulla base dalmata nel corpus totale perché Betina non appartiene tradizionalmente all'area linguistica dalmata perché si ritiene che quest'area fosse slavizzata molto prima dell'individualizzazione linguistica delle lingue dalmatiche. I termini analizzati di origine dalmata appartengono principalmente alla terminologia marinara e peschereccia e si riferiscono per lo più ai nomi dei tipi di reti di pesca.

Parole chiave: *Betina; dialetto ciacavo; influsso romanzo; lingue dalmatiche; veneto.*

Podatci o autorici

Dr. sc. Ivana Škevin Rajko, izvanredna je profesorica zaposlena na Odjelu za talijanistiku Sveučilišta u Zadru. Bavi se istraživanjima iz područja kontaktne lingvistike, dijalektologije i sociolingvistike. Posebno je zanimava očuvanje manjinskih jezika i dijalekata u višejezičnim kontekstima i jezična promjena i izumiranje termina romanske provenijencije iz hrvatskih-čakavskih varijeteta.

E-adresa: iskevin@unizd.hr